

เพชรในหลิน

อส
ส655พ
2512

THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY

3961117637

วันที่ ๕ กคค 124

เลขที่ ๑๗๕๖

เลขที่

๑๗๕๖

เพ็ชรในหิน

กรมหมื่นวิจิตรวรณปรินชา

กรมหมื่นวิจิตรวรณปรินชา

อนุสรณ์แก่

หม่อมเจ้า ศรีอภัย วัฒนสุธา

๒๕๑๒

พิมพ์จำนวน ๑,๒๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิลปพิมพ์

เพื่อแจกในงานฌาปนกิจ

หม่อมสหาย ศรีธวัช อนุยุชยา

วันที่ ๒๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๒

พิมพ์ที่โรงพิมพ์

เลขที่ ๑๐๐ ซอยเทศบาล แขวงวัดราชบพิธ

เลขหมู่หนังสือ ๒๕๔.๓๐๑

เพชรในหิน

7 มีนาคม 2512

เรื่อง การพิมพ์หนังสือเรื่อง เพ็ชรในหิน

เรียน ม.ร.ว.สุรวัช ศรีวัช

ตามที่ได้กรุณาแจ้งให้ทราบถึงความดำริที่จะจัดพิมพ์พระนิพนธ์ของ
กรมหมื่นวิจิตรวรณบริษัท เรื่อง เพ็ชรในหิน เนื่องในโอกาสงานฉลองศพหม่อมล่าย ศรีวัช
ณ อุทยาน ในวันที่ 22 มีนาคม ค.ศ. นี้ เป็นจำนวน 1,200 เล่ม กระผมในนามของ
ตระกูลจันทรทัต มีความปลื้มปิติยินดีเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นการแสดงว่า แม้จะได้ทรง
นิพนธ์ขึ้นมากกว่า 60 ปีแล้วก็ตาม คุณค่าและอิทธิพลประโยชน์ของพระนิพนธ์เรื่องนี้ยังคง
มีอยู่ต่อไป เนื่องจากมีการจัดพิมพ์เผยแพร่ขึ้นอีกครั้งหนึ่ง หลังจากการพิมพ์ครั้งสุดท้าย
เมื่อประมาณ 4 ปีที่แล้วมา

กระผมมีความยินดีในความดำริครั้งนี้เป็นอย่างมาก และใคร่ขออนุโมทนา
มาในโอกาสนี้ด้วย

ด้วยความเคารพ

ม.ร.ว. (พิมพ์) จันทรทัต (พิมพ์)

(ม.ร.ว. จันทรแรมศิริโชค จันทรทัต)

อารัมภบท

การพิมพ์หนังสือแจกในงานศพเป็นกมล
วิทยาทาน เป็นประเพณีสืบตอกทอดที่สมควรได้รับ
การส่งเสริมและสนับสนุน หนังสือ“เพชรในหิน”
ซึ่งพระบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นวิจิตรวรณปรีชาได้
ทรงรจนาค้นมีเนื้อหาสาระเป็นประโยชน์ เหมาะ
แก่บรรดาผู้ใฝ่ในการศึกษาพระพุทธศาสนา เจ้า
ภาพจึงได้ขอประทานอนุญาตพิมพ์จากองค์ทายาท
สกุลจันทรทัต ซึ่งได้ทรงพระเมตตา จึงขอขอบ
พระทัยไว้ ณ ที่นี้ด้วย และขอขอบคุณ คุณสวร
กมลรัตน์ ผู้ตรวจทานแก้ไขให้ตรงตามของดั้งเดิม
ทั้งเนื้อความและตัวสะกดการันต์ คุณสมรัชฎ์

ทุกกะเวส ผู้จัดทำหน้าที่ปก ตลอดจนห้างหุ้นส่วน
จำกัด ศิวพร ซึ่งบรรจจพิมพ์ให้อย่างประณีต

หวังว่า ท่านผู้อ่านคงจะได้รับอรรถรสจาก
หนังสือเล่มนี้ ถ้าแม้ว่าส่วนใดของหนังสือนี้ช่วย
ให้เกิดความรูสึกสงบขึ้นในดวงจิต เจ้าภาพขอ
อทิศส่วนกุศลแก่มารดา

นโมพุทฺธาย

มะอะอุ อุอะมะ อะอุมะ

นะโม โอมาทุยาเรทฺธสฺส

รตนตฺตยสฺส สาธุกั

ไตรคณหรือ
พระธรรมคณ

๑. พระพุทฺธเจ้านั้น^๑ จิตร^๓ เป็นพระ
ธรรม พระธรรม^๒ นั้นก็เป็นจิตร^๓ พระพุทฺธ
เจ้า พระอริยสงฆ์^๔ เจ้าจิตร^๓ ก็เป็นพระธรรม
ตามอย่างพระพุทฺธเจ้า รัตน^๕ หงสาม^๕ นั้นต่าง
กันโดยวัตถุ แต่เนื่องกันเป็นอันหนึ่ง
อันเดียวโดยปรมมรด

๑ จิตรเป็นธรรม คือ เป็นวิมุตตินิพพาน

๒ พระธรรม คือ อัมตะธรรมหรือนิพพานหรือจิตรที่
บริสุทธิ์ปราศจากกิเลสสาละวะทั้งปวง

โลกนั้นคือ
อารมณ์หรือ
สิ่งที่ไม่มีใจ
ครอง

๒. โลกนั้น คืออารมณ์ที่เห็นด้วยตามี
รูปเป็นต้น เรียกว่ากาม^๑โลก รูปที่เห็น
ด้วยใจเรียกว่ารูป^๒โลก ความว่างเปล่า
จากรูปที่เห็นด้วยใจเรียกว่าอรูป^๓โลก ที่
สุดสรรพสิ่งทั้งปวง แต่บรรดาที่ไม่มีใจ
ครอง ก็รวมอยู่ในสภาวะบัญญัติเรียกว่าโลก

โลก แลธรรม
อาศัยซึ่งกัน
แลกัน

๓. ธรรมกับโลกสองอย่างนี้ เป็นคู่กัน
แลอาศัยกัน เหมือนน้ำกับคลื่นในมหา
สมุทร หรือเหมือนแสงสว่างกับความร้อน
หรือเตโชธาตุกับดวงไฟ โลกนั้นไม่เที่ยง
เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป แต่ธรรมนั้นดำรงอยู่

๑ อารมณ์ที่ทำให้จิตให้เพลินไปในสิ่งภายนอก

๒ อารมณ์ที่ทำให้จิตให้เพลินอยู่ในสิ่งภายใน

๓ อารมณ์ว่างเปล่าทำให้จิตให้เพลินอยู่แต่ภายใน

เป็นปรกติทุกเมื่อแลเป็นประธานแก่โลก
หรือเป็นสิ่งที่ทรงโลกอยู่เป็นนิจ

สัตว์แลบุคคล
เกิดมชน
เพราะธรรม
กับโลก
ตสมกัน

๔. สัตว์ทั้งหลายบรรดาที่มีใจครอง มี
มนุษย์เป็นต้น ก็เป็นธรรมกับโลกผสมกัน
เหมือนธาตุนาค อันเป็นของเกิดแต่ทองคำ
กับทองแดงประสมกัน สัตว์ทั้งหลายต่าง
กัน เพราะความรู้อันเกิดแต่ธรรมกับโลก
ประสมส่วนต่างกัน เหมือนกับเนื้อนาคที่
ต่างกัน เพราะทองแดงผสมกับทองคำมาก
น้อยต่างกัน ฉะนั้น

แยกกายกับ
จิตร์ ออก
จากกันก็เป็น
โลกกับธรรม

๕. สีเหลืองปลั่งในเนื้อนาคเป็นชาติ
ทองคำ และสีแดงมัวในเนื้อนาคเป็นชาติ
ทองแดงฉนใด จิตร์ของสัตว์ที่ประกอบด้วย
ความรู้ันเป็นชาติธรรม แลกายหรือ

อารมณ์ของสัตว์ที่ไม่มีความรู้นั้นก็เป็นชาติ
 โลกเหมือนกันฉันนั้น จิตรที่บริสุทธิ์นั้น
 เป็นชาติธรรมแท้ ย่อมไม่รู้จักตายแต่
 ภายหรืออารมณ์นั้นเป็นชาติโลก จึงต้อง
 เกิดแลตายอยู่เสมอเป็นนิตย์ ทองคำที่
 บริสุทธิ์ในเหนือนาคไม่ใช่ นาคเป็นทองต่าง
 หากฉันใด จิตรบริสุทธิ์ที่ไม่รู้จักตายก็
 ไม่ใช่สัตว์ เป็นธรรมต่างหากเหมือนกัน
 ฉันนั้น

สัตว์ต้อง
 มีอาสหรือ
 อารมณ์กับ
 จิตรประสม
 กันจึงจะเป็น
 สัตว์ได้

๖. โลกหรืออารมณ์อย่างเดียวเป็นอนุ
 ปาทินนะกะสังขาร^๑ ไม่ใช่สัตว์ จิตรอย่าง
 เดียวก็เป็นวิสังขาร^๒ ไม่ใช่สัตว์เหมือนกัน
 สัตว์นั้นเป็นความรู้ซึ่งเกิดขึ้นได้ด้วยอาศัย

๑ อนุปาทินนกะสังขาร คือสิ่งทั้งปวงที่ไม่มีใจครอง

๒ วิสังขาร คือ อมตะธรรม หรือนิพพานชาติหรือจิตรที่
 ปราศจากอาการทั้งปวง

ธรรมกับโลก หรืออารมณ์กับจิตร์สองอย่าง
ประสมกัน เพราะฉะนั้นสัตว์จึงต้องมีกาย
หรืออารมณ์ติดอยู่กับจิตร์ จึงรู้สึกตัวว่าเป็น
สัตว์ได้

กายแลจิตร์
ประสมกัน
เป็นสองชั้น

๗. กายกับจิตร์ที่ประสมกันแบ่งได้
เป็นสองชั้น คือกายที่เนื่องด้วยจิตร์หรือ
เบ็ญชน์เป็นภายนอกชั้นหนึ่ง แลจิตร์ที่
เนื่องด้วยกายหรือบั้นจุปาทานักชั้นเป็น
ภายในอีกชั้นหนึ่ง ภายในนั้นเป็นเหตุของ
ภายนอก แลภายนอกนั้นก็เป้นเหตุของ
ภายใน ภายในเป้นความรู้ความเข้าใจ
ของสัตว์ ภายนอกเป้นความรู้สึกของสัตว์
หรืออีกอย่างหนึ่งภายในนั้น คือกรรมภาพ

๑ กรรมภาพ คือการงานแลสิ่งที่รู้เห็น ที่สัตว์ได้ยึดถือว่า
จริง แลติดอยู่ในจิตร์ของสัตว์

ซึ่งติดเนื่องกับวิบาก^๑จิตร์ของสัตว์ แลภายนอกนั้นก็คือ ปวัตติภพอันปรากฏในโลก

จิตร์กับกาย
ที่ประสมกัน
ตายไม่
พร้อมกัน

๘. กายกับจิตร์ที่ประสมกันอยู่เป็นสองชั้นนั้นทำลายไม่พร้อมกัน ชั้นนอกทำลายไปแล้ว ชั้นในก็ยังเป็นอยู่ต่อไป เพราะกำเนิดต่างกัน ชั้นนอกเป็นกำเนิดอุตุนิยมแลพีชนิยม^๒ ชั้นในเป็นกรรมนิยม ส่วนใดเป็นกำเนิดอุตุนิยมแลพีช เมื่อสิ้นกำลังของอุตุนิยมแลพีชแล้ว ก็เป็นอยู่ต่อไปไม่ได้

๑ วิบากจิตร์ คือ จิตร์ที่ประสมกับอารมณ์ เป็นปฏิสนธิภวะวังค์และจุดติขของสัตว์

๒ อุตุนิยม เป็นไปตามธรรมชาติของธาตุ เช่น โอชะอาหารที่เลี้ยงกายเป็นต้น

๓ พีชนิยม เป็นไปตามกำลังพีชที่สืบต่อมาจากบิดามารดา

๔ กรรมนิยม เป็นไปตามเจตนาของจิตร์อันประกอบด้วยอารมณ์ในโลก

จำต้องแตกทำลายเป็นธรรมดา แต่
ส่วนใดเป็นกำเนิดกรรม ถ้ายังไม่สิ้นกำลัง
ของกรรมอยู่ตราบใด ก็ต้องเป็นอยู่ต่อไป
ตราบนั้น

**โลกทิพย์
กับโลกมนุษย์
อาศัยกัน**

๙. เพราะกายกับจิตร์ประสมกันเป็น
สองชั้นเช่นนี้ จึงมีโลกเป็นสองชั้น คือ
มนุษย์โลกชั้น ๑ ทิพย์โลกชั้น ๑ มนุษย์
โลกประกอบด้วยอารมณ์ เป็นอุคฺคินิยม พืช
นิยมแลกรรมนิยมประกอบกันสามประการ
อุคฺคินิยมนั้นคือสิ่งที่เกิดด้วยประชุมของธาตุ
เช่นก้อนดินหินแร่ต่างๆ พืชนิยมนั้น
เหมือนอย่างต้นไม้ใบหญ้าอันเกิดแต่พืช
พรรณสืบต่อกันมา แลกรรมนิยมนั้นคือ
ประสาทรูปที่ซึมซาบอยู่ในกายของสัตว์

สำหรับให้เกิดเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ
 ในทวารทั้ง ๖ รวมอารมณ์ทั้งสามประการ
 นี้ผสมเข้าด้วยกันเป็นร่างกาย จึงเป็นสัตว์
 ในมนุษยโลก ส่วนทิพย์โลกนั้นมีอารมณ์
 แต่กรรมนิยมอย่างเดียว ทั้งแผ่นดินโลกที่
 อาศัยร่างกายของสัตว์นิกายอันเป็น
 ทิพย์ แลสารพัดสิ่งทั้งปวงก็เกิดแต่กรรม
 ทั้งสิ้น โลกทิพย์เป็นเหตุ โลกมนุษย์เป็น
 ผล สำหรับความเป็นอยู่ของโลกมนุษย์
 แลโลกมนุษย์เป็นเหตุ โลกทิพย์เป็นผล
 สำหรับความเป็นอยู่ของโลกทิพย์ เพราะ
 ฉนั้นโลกทั้งสองนี้จึงอาศัยกันแลกัน เพื่อ
 ความเป็นอยู่ด้วยกันทั้งสองโลก

สัตว์ใน
 มนุษย์โลกกับ
 ทิพย์โลกอาศัย
 ไปมาหากัน

๑๐. สัตว์ในมนุษยโลก ถ้ากาย (หรือ
 อารมณ์) กับจิตรั้งประสมติดกันอยู่ ตาย
 ลงก็ต้องเป็นอยู่ต่อไปอีกในโลกทิพย์ แล

สัตว์ในโลกทิพย์ก็เหมือนกัน ถ้าแยกจิตร์
จากกาย (หรืออารมณ์) ไม่ได้ เมื่ออัตรภาพ
ในโลกทิพย์ เสื่อมสูญไปก็ต้องกลับมาอยู่
โลกมนุษย์อีก ความเกิดในโลกมนุษย์นั้น
กรรมอย่างเดียวเกิดไม่ได้ ต้องอาไศรยพิช
แลอุคฺประกอบด้วยเป็นกรรมสัยยะสัตว์
อณฺฑะชะสัตว์หรือสังเสทชะชะสัตว์จึงจะ
เกิดได้ สัตว์ในโลกทิพย์นั้นเกิดด้วยอุป
ปาติกะกำเนิดอย่างเดียวกันนั้น

สัตว์ในโลกทิพย์เมื่อมาเกิดในมนุษย์
โลกระลึกชาติไม่ได้ เพราะลืมโลกทิพย์
เสียแล้วจึงได้มาเกิดหรือกายที่เป็นกำเนิด

-
- ๑ กรรมสัยยะสัตว์ คือสัตว์ที่เกิดในกรรม
 - ๒ อณฺฑะชะสัตว์ คือ สัตว์ที่เกิดในใจ
 - ๓ สังเสทชะสัตว์ คือสัตว์ที่เกิดด้วยโอธาคต่าง ๆ
 - ๔ อุปปาติกะสัตว์ คือสัตว์ที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจกรรม

อุตุนิยมและพีชนิยมหรืออารมณ์ในภพปัตยุ
บันนี้ปิดบังเสีย แต่ถ้าผู้ใดเปิดที่ปิดบังออก
ได้ด้วยอำนาจสัมมา พยายาม ผู้นั้นก็อาจ
ระลึกชาติได้

แต่มีบางคนเครื่องปิดบังชาติภพเก่า
ไม่แน่นหนาแต่ปฏิสนธิกำเนิด เพราะ
เกิดเร็ว ยังไม่ทันลืมโลกทิพย์ คนเช่นนั้น
ย่อมระลึกชาติได้เป็นธรรมดา

มนุษย์ทุกคนตายแล้วจากโลกนี้เป็น
อยู่ต่อไปในโลกทิพย์ ย่อมจะระลึกชาติได้
เอง เพราะว่าในโลกทิพย์นั้นเป็นกำเนิด
กรรมแท้ ไม่มีอุตุแลพีชนิยมเจือปนเป็น
เครื่องปิดบังเหมือนอย่างในมนุษย์โลกนี้

๑ สัมมาพยายาม คือเจริญदानเป็นต้น

แบ่งโลกเป็น
สวรรค์ นรก
แลมนุษย์

๑๑. สัตว์ในมนุษย์^๑ โลกแบ่งเป็น
สองชั้นคือสัตว์ดิรัจฉานชั้น ๑ แลมนุษย์
ชั้น ๑ รวมอยู่ในโลกเดียวกัน สัตว์ใน
โลกทิพย์ แบ่งเป็น ๔ ชั้น คือ นรก เปรต
อสุรกาย ชั้น ๑ อยู่เบื้องต่ำ เทวดาฉกามา
พจรสวรรค์ชั้น ๑ รูปพรหมชั้น ๑ อรูป
พรหมชั้น ๑ อยู่เบื้องบน รวมอยู่ในโลก
ทิพย์ด้วยกัน สัตว์ในโลกมนุษย์เป็นพวก
กายเนื้อสัตว์ในโลกทิพย์ที่มีกายเป็นพวก
กายทิพย์ ที่ไม่มีกายเป็นพวกเสวยอารมณ์
อันเป็นทิพย์ที่ปราศจากรูป สัตว์นิกายทั้ง

๑ สัตว์ในมนุษย์โลกส่วนกายเป็นโลกนี้ ส่วนอารมณ์ที่คิด
อยู่กับใจเป็นโลกทิพย์ของมนุษย์ เบื้องบนแห่งโลกทิพย์ของ
มนุษย์เป็นโลกสวรรค์ เบื้องต่ำแห่งโลกทิพย์ของมนุษย์เป็น
นรก เทวดาอย่างต่ำ เช่นภูมเทวดาและรุกขเทวดา กับอบายภูม
อย่างสูง เช่นอสุรกาย แลเปรตบางชนิด อยู่ในโลกทิพย์ของ
มนุษย์

สามพวกนี้อาไศรยกันแลกัน เป็นอยู่ด้วย
กันเหมือนดังความเข้าใจก็ต้องอาไศรย
ความจดจำ แลความจดจำก็ต้องอาไศรย
ความรู้สึกรู้ที่เห็นดังนี้เป็นต้น

มนุษย์ทุกคน
มีกายสาม
ชั้น

๑๒. มนุษย์ทุกคนมีกายสามชั้น คือ
กายเนื้อชั้น ๑ กายทิพย์ชั้น ๑ กายธรรม
หรือจิตร์กับความรู้สึกผิดชอบประสมกันชั้น
๑ กายสามชั้นนี้ประสมกันเป็นกายเดียว
โดยปรกติ แต่อาจจะแยกจากกันได้ใน
บางครั้งบางคราว มนุษย์คนใดมีนิสัย
ควรแก่กายเนื้อ ตายแล้วก็ไปเกิดอยู่กับพวก
กายเนื้อ คนใดมีนิสัยควรแก่กายทิพย์

๑ โลกีย์ธรรม หรือสังฆะศีลธรรม อารมณ์ในโลกปรกต่าง
ให้เกิดขึ้น โลกุตระธรรม ความรู้เห็นพระนฤพานกระทำจิตร์ให้
หลุดพ้นไป

ตายแล้วก็ไปเกิดอยู่กับพวกกายทิพย์ คนใด
มีนิสัยควรแก่กายอันเป็นอารมณ์ว่างเปล่า
ปรุกับจิตรไม่มีรูป, ตายแล้วก็ไปเกิดใน
พวกที่ไม่มีรูป

มนุษย์ทุกคน
ต้องไปสู่
โลกทิพย์
เมื่อตายแล้ว

๑๓. มนุษย์ทุกคนตายแล้วต้องไปสู่
โลกทิพย์ก่อน ถ้าเขามีนิสัยควรแก่โลก
มนุษย์มาก เมื่ออัตภาพโลกทิพย์เสื่อมสูญ
ไปแล้ว ก็กลับมายังมนุษย์โลกอีก ถ้าเขา
มีนิสัยควรแก่โลกทิพย์มาก อัตภาพใน
โลกทิพย์เสื่อมสูญไปแล้ว ก็เกิดในโลกทิพย์
ต่อไปอีก **มนุษย์ทุกคนเป็นไปตามพอใจ
ของตน ถ้าพอใจในอารมณ์อันใดที่เป็น
เหตุให้เกิดทุกข์ก็ได้ทุกข์ ถ้าพอใจอารมณ์
อันใดที่เป็นเหตุให้เกิดสุขก็ได้สุข แต่จะ
ได้เร็วบ้างช้าบ้าง ตามแต่อารมณ์จะขัด
ขวางกันเอง หรือไม่ขัดขวางกัน**

อารมณ์
ขัดขวาง
กันเอง

๑๔. เมื่อเสวยอารมณ์อันใดอันหนึ่ง
อยู่ แล้วไปชอบอารมณ์อื่น อารมณ์เก่าที่
เสวยอยู่นั้นยังไม่สิ้นอายุดับไป อารมณ์
ใหม่ที่ชอบใจนั้นก็ยังไม่ได้ เพราะอารมณ์
เก่ายังขัดขวาง *ธรรมดาใจสัตว์ย่อมชอบ*
อารมณ์หลายอย่าง แต่อารมณ์ที่ได้เสวย
นั้นเป็นแต่คราวละอารมณ์ เพราะฉะนั้น
อารมณ์ต่ออารมณ์ก็ขัดกันเอง

เมื่ออารมณ์
ปรองกับจิต
สัตว์ได้เสวย
ผลแต่ภายใน
เมื่อประกอบ
กรรมด้วยจึง
ได้เสวยผล
ภายนอก

๑๕. เมื่อชอบอารมณ์ใดก็จะได้แต่
อารมณ์นั้นเป็นภายในก่อน ยังไม่ปรากฏ
ออกมาถึงภายนอก จำเป็นต้องประกอบ
กรรมด้วยกายวาจาแลใจเนื่องกับโลกภายใน
นอก อันเป็นพีชนิยมอุตุนิยมด้วยจึงจะเป็น
ผลสำเร็จปรากฏออกมาภายนอกได้

๑๖. อารมณ์ ประสมกับจิตร์เกิดขึ้นดี
หรือยិនร้าย จัดเป็นกิเลสวิภังค์ แล้วจิตร์ที่
ประสมกับอารมณ์นั้น น้อมไปด้วยเจตนา
จะให้สมประสงค์ในชั้นนี้จัดเป็นกรรม^๒
วิภังค์ เมื่อภายนอกเกิดเป็นผลขึ้นดังประสงค์
แล้ว ในชั้นนี้จัดเป็นวิบากวิภังค์ เมื่อ
อารมณ์อันเป็นวิบากผลเข้าประสมกับจิตร์
เกิดขึ้นดียिनร้ายก็เป็นกิเลสวิภังค์อีก แล้วก็
เป็นกรรมวิภังค์แลวิบากวิภังค์สืบต่อไป
เหมือนกับล้อรถที่หมุนกลิ้งอยู่ วิภังค์ทั้ง
สามนี้ท่านเรียกว่าสังสารทุกข์^๔ หรือ
สังสารวิภังค์^๕

-
- ๑ กิเลสวิภังค์ คือความหม่นเวียนไปเพราะกิเลส
 - ๒ กรรมวิภังค์ คือความหม่นเวียนไปเพราะกรรม
 - ๓ วิบากวิภังค์ คือความหม่นเวียนไปเพราะผลที่เกิดขึ้น
 - ๔ สังสารทุกข์ คือท่องเที่ยวอยู่ในทุกข์
 - ๕ สังสารวิภังค์ คือท่องเที่ยวอยู่ในที่หม่นเวียน

กิเลสกรรม
แลวิบาก
กรรมเกิดขึ้น
ได้อย่างไร

๑๗. กิเลสเกิดขึ้นเพราะอารมณ์ปรุง
กับจิตร์ กรรมเกิดขึ้นเพราะเจตนาแห่ง
จิตร์ประกอบด้วยกิเลส วิบากผลเกิดขึ้นแต่
กรรมแลกิเลส ถ้าจิตร์ไม่มีกิเลส กรรมคือ
เจตนาที่เป็นกิริยา วิบากที่เป็นผลสำเร็จ
มาแต่กรรมอันเป็นกิริยาเช่นนั้น ไม่เป็น
อารมณ์แก่จิตร์ให้เกิดเป็นกิเลสได้อีก
เพราะว่าจิตร์ที่ไม่มีกิเลสเช่นนั้นเป็นวิมุติ
จิตร์เสียแล้ว

กรรมที่สัตว์ทำ
ถ้ายังไม่
ให้ผลก็เป็น
กรรมภพ
อยู่ก่อน

๑๘. กรรมที่สัตว์ทำจะสำเร็จเป็นผล
ต้องอาศัยรอยจิตร์ปรุงกับอารมณ์จนเป็นกิเลส
แล้ว เจตนากระทำลงเป็นมโนกรรม เมื่อ

๑ กรรมของพระอรหันต์

๒ วิมุติจิตร์ คือจิตร์ที่เป็นสุปปาติเสสนิพพาน อารมณ์
ไม่อาจปรุงแต่งให้ผันแปรเป็นอย่างไรต่อไปอีกได้

เนื่องด้วยรูปกายภายนอกก็เป็นกายกรรม
วจีกรรมในโลก บางทีก็สำเร็จเป็นผล
บางทีก็ขัดข้องไม่เป็นผลสำเร็จ เพราะผล
วิบากของกรรมเก่ายังให้ผลอยู่ กรรมใหม่
แต่งวิบากไม่ได้ ต้องรอคอยอยู่ก่อน วัน
ไว้แต่กรรมใหม่จะมีกำลังกล้า ตัดผล
วิบากของกรรมเก่าให้ขาดได้ แล้วให้ผล
แทนกรรมเก่า กรรมใหม่ที่ทำลงยังให้ผล
ไม่ได้ ต้องรอคอยโอกาสอยู่อย่างนี้ เรียก
ว่ากรรมภพ กรรมภพนี้ใช่อื่นไกล คือ
เท็จจริงที่สัตว์ได้ยึดถือ ติดเนื่องอยู่กับจิตร์
เป็นปฏิสนธิภวังค์ แลจุติจิตร์นี้เองถ้าได้
โอกาสเมื่อใดก็ให้เกิดผลวิบากเป็นอุปปัต

๑ ปฏิสนธิจิตร์ คือจิตร์ที่อารมณ์ปรุงใหม่ ภวังคะจิตร์
คือจิตร์ที่อารมณ์ปรุงแล้ว จุติจิตร์ คือจิตร์ที่หมกเขตรในชาติ
หนึ่ง

๒ อุปัตติภพ คือความเกิดขึ้นปรากฏในโลก

ติภพ ปรากฏในโลกเมื่อนั้น ถ้าจิตร์วิมุตติ
หลุดพ้นจากสังขารแล้ว กรรมหรือวิบากก็
ไม่อาจปรุงแต่งให้ผันแปรเป็นอย่างใดต่อไป
ได้ จิตร์นั้นก็ไม่วิวัจฉิตวิมุตติ ส่วนกรรม
แล้ววิบากนั้นเป็นชาติสังขาร มีธรรมดาไม่
เที่ยงก็อันตรธานสูญหายไปเป็นที่สุด

**กรรมที่สัตว์ทำ
มีกำหนด
เขตร์ให้ผล
สามอย่าง**

๑๙. กรรมที่สัตว์ทำด้วยกายวาจาใจ
นั้น ท่านจัดไว้สามอย่างตามกำหนดกาลที่
ให้ผล กรรมอันใดทำแล้ว ให้ผลในปัตยุ
บันชาติ ท่านเรียกว่าทิฏฐุธรรมเวทนีย-
กรรม กรรมอันใดทำแล้ว ให้ผลในชาติ
หน้าท่านเรียกว่าอุปัชฌิ เวทนียกรรม แล
กรรมอันใดที่กระทำแล้วไม่ให้ผลสงบรออยู่

๑ กรรมที่ปรากฏแก่จิตร์ในชาตินี้ แลปรุงแต่งปฏิ
สนธิจิตร์ในชาติหน้า

เป็นกรรมภพ เมื่อได้โอกาสเวลาใดจึงให้
ผลไม่มีกำหนดแน่ ตั้งแต่พ้นชาติหน้าไป
เช่นนี้ ท่านเรียกว่าอุปปราปรเวทนิยกรรม
เมื่อกรรมใหม่สองอย่าง คือทิกฏฐกรรม
เวทนิยกรรม และอุปปัชชเวทนิยกรรมให้
ผลไม่ได้ เพราะผลของกรรมเก่ายังให้อยู่
ดังนี้ กรรมทั้งสองอย่างนี้ ก็เป็นอโหสิกรรม
คือกรรมไม่มีโอกาสเสียแล้วจำเป็นต้องยก
เลิก แต่อุปปราปรเวทนิยกรรมยังตามให้ผล
ได้เสมอ ไม่ว่าเวลาใด เพราะเป็นตัว
กรรมภพประ^๑ จำติดอยู่กับจิตร^๑ของสัตว์ ถ้า
สังสารปวั^๒ติยังมีอยู่ตราบไต่ อุปปราปร

๑ กรรมภพประ^๑จำติดอยู่กับจิตร^๑ เหมือนต้นมะขามพร้อมทั้ง
กิ่งใบดอกและฝักอยู่ในเมล็ดมะขาม ในเวลาเมื่อยังไม่งอก
เป็นต้น

๒ สังสารปวั^๒ติ คือความท่องเที่ยวในซาภพ เพราะ
อารมณ^๒ยังปรุงจิตร^๒ได้

เวทนียกรรมก็มีโอกาสให้ผลได้เสมอไปวัน
ไว้แต่จิตร์วิมุตติแล้ว อปร่าปรเวทนียกรรมก็
ไม่สามารถจะปรุงแต่งได้ จึงนับว่าเป็น
อโหสิกรรมเหมือนกรรมทั้งสองอย่างที่กล่าว
แล้วข้างต้น

**กรรมให้ผล
ตามหน้าที่**

๒๐. กรรมที่ปรากฏในเวลาทำลาย
ขันธ์จตุตถจากชาตินี้แล้ว ดัดแปลงปรุงจิตร์
ให้เป็นปฏิสนธิในชาติใหม่ต่อไปนั้น ท่าน
เรียกว่าชนกกรรม คือกรรมที่ให้เกิด กรรม
ที่อุปการบำรุงปฏิสนธิจิตร์ต่อไปนั้น ท่าน
เรียกว่าอุปถัมภกกรรมคือกรรมช่วยอุปการ
ต่อไป กรรมที่เข้ามาแทรกให้ผลในระหว่าง
กับอุปถัมภกกรรมนั้น ท่านเรียกว่าอุปปีฬิก
กรรม คือกรรมที่เข้ามาเบียดเบียด แล

สมบัติแห่งกรรมกรรม

กรรมที่เข้ามาตัดกรรมที่ให้ผลอยู่ก่อน ให้
ขาดไป แล้วให้ผลแทนนั้นท่านเรียกว่า
อุปมาตกรรม

**กรรมที่กล่าวถึง
ให้สอดคล้องกัน**

๒๑. กรรมที่สัตว์ทำด้วย กาย วาจา ใจ
นั้น มี ๔ อย่าง คือ ๑. ครุกรรม แปลว่า
กรรมหนักมีกำลังกล้าให้ผลก่อนกรรมอื่น ๆ
พหุกรรม คือ กรรมที่ทำคุ้นเคยไว้มาก มี
กำลังที่จะให้ผลเป็นที่สองลงมา อาสันะ
กรรม คือกรรมที่ทำในเวลาใกล้ตาย มี
กำลังให้ผลเป็นที่สามลงมา กะตัตตวาปน
กรรม คือกรรมที่ทำโดยไม่ได้ตั้งใจจะทำ
แก่ผู้ใด หรือกรรมเก่าแก่อันใดอันหนึ่ง มี
กำลังให้ผลเป็นที่สี่ลงมา กรรมเหล่านี้

๑. ครุกรรมฝ่ายอกุศลนั้น คือ บัญญัตินัตริยกรรมแลฝ่าย
กุศลนั้น คือ ฌานสมาบัติแลอริยมรรค อริยผล

ทั้งกุศลแลอกุศล ให้ผลเป็นลำดับกันไป ถ้า
กรรมหนกอย่างทีหนึ่งไม่ได้ทำทีสองก็ให้ผล
ถ้าทีสองไม่ได้ทำทีสามก็ให้ผล ถ้าทีสามไม่
ได้ทำทีสี่ก็ให้ผล

**ลักษณะกุศล
กุศลกรรม**

๒๒. กรรมใดเป็นเหตุทำประโยชน์
ให้เกิด กรรมนั้นชื่อว่ากุศล กรรมใดเป็น
เหตุทำลายประโยชน์ กรรมนั้นชื่อว่าอกุศล
กรรมนั้นท่านจัดไว้เป็น ๕ อย่าง คือ อกุศล
กรรม การงานทำประโยชน์ให้ชาติสูญไป ๑
กามาพจรกุศลกรรม การงานทำประโยชน์
ในกามโลก ๑ รูปาพจรกุศลกรรม การ
งานทำประโยชน์ในรูปาพจรโลก ๑

๑ กามโลก คืออบายภูมิ ๔ ฉกามาพจรสวรรค์ ๑ และ
มนุษย์โลก ๑ รวมเป็น ๗

๒ รูปาพจรโลก คือรูปพรหม ๑๖ ชั้น

อรูปาพจรกุศลกรรม การงานทำประโยชน์
 ในอรูปาพจรโลก ๑ โลกุตตรกุศลกรรม
 การทำประโยชน์^๒ ข้ามพ้นไปจากโลก ๑
 อารมณ์ปรองจิตร์ให้แล่นไปเป็นชะวะนะ
 พร้อมด้วยเจตนาเรียกว่ามโนกรรม ถ้า
 กล่าววาจาหรือไหวกายตามไป ก็เป็นวิ
 กรรม แลกายกรรม

**ผลวิบากแห่ง
 กุศลกุศล
 กรรม**

๒๓. อารมณ์ทั้งปวงที่ประกอบจิตร์ไว้
 ให้เป็นทุกข์เดือดร้อน เป็นผลวิบากของ
 อกุศล วัตถุประสงค์หรืออารมณ์ที่ประกอบจิตร์
 ไว้ให้เป็นสุขสำราญ เป็นผลวิบากของกามา
 พจรกุศล รูปนิมิตรหรืออารมณ์ที่ประกอบ

๑ อรูปาพจรโลก คืออรปรหม ๔ ชั้น
 ๒ พระนิพพาน
 ๓ มโนกรรมของพระอรหันต์เป็นกิริยา เพราะอารมณ์
 ปรองจิตร์ไม่ได้

จิตร์ไว้ให้เป็นสุขอยู่ภายในประณีตยิ่งกว่า
 กาม เป็นผลวิบากของรูปาพจรกุศล อรูป
 นิมิตรหรืออารมณ์ว่างเปล่าจากรูปที่ประ-
 กอบจิตร์ไว้ให้เป็นสุขอยู่ภายใน ประณีต
 ยิ่งขึ้นไปกว่ารูปาพจร เป็นผลวิบากของ
 อรูปาพจรกุศล ธรรมชาติไม่รู้จักตาย
 ปรากฏแจ้งชัดเป็นจิตร์ให้เป็นสุขสูงสุดไม่
 มีสุขอื่นเสมอเหมือนหรือยิ่งไปกว่า เป็นผล
 วิบากของโลกุตตรกุศล

กิริยาแห่ง
 กุศลกุศล
 กรรม

๒๔. อกุศลกรรมบถ ^๒ ๑๐ เป็นกิริยา
 ของอกุศล ปุญญกิริยา ^๓ วัตถุ ๑๐ เป็นกิริยา

๑ นิพพาน

๒ อกุศลกรรมบถ คือกายทุจริตสาม วจีทุจริตสี่ มะโน
 ทุจริตสาม

๓ ปุญญกิริยาวัตถุคือ ทาน, ศีล, ภาวนา, แสวงธรรม,
 ฟังธรรม, นับถือผู้ใหญ่, ช่วยทำการเอาบุญ, แผลส่วนบุญ, วัช
 ส่วนบุญ, ความซื่อตรง

ของกามาพจรกุศล รูปกรรมฐาน^๑ เป็น
 กิริยาของรูปาพจรกุศล อรูปกรรมฐาน^๒
 เป็นกิริยาของอรูปาพจรกุศล ศีลสมาธิบัญญัติ
 หรืออสังฆาติกะมรรคเป็นกิริยาของโลกุตตร
 กุศล

มนุษย์บางคน
 ไปเที่ยวโลก
 ทิพย์ได้

๒๕. บุคคลในมนุษยโลกแลโลกทิพย์
 ไปมาหากันได้บ้างในบางครั้งบางคราว
 มนุษย์จะไปถึงโลกทิพย์ได้ ในเวลาที่ป่วย
 หนัก หรือเมื่อร่างกายที่เป็นกำเนิดอุตุนิยม
 แลพืช นิยมอ่อนกำลังจวนขาดจากกรรม
 นิยม ขณะนั้นกายทิพย์อันเป็นกำเนิดกรรม
 นิยมมีกำลังกล้าเป็นอิศรภาพ ไม่ข้องขัดอยู่
 ด้วยอุตุแลพืชอันถ่วงไว้ ในมนุษยโลก ก็

๑ เจริญรูปฌาน

๒ เจริญอรูปฌาน

ปรากฏขึ้นในโลกทิพย์ หรืออีกอย่างหนึ่ง
ในเวลาไม่บ่วยไซ้ แต่เลือดลมในกายที่เป็น
กำเนิดอตุขนิยมแลพีชนิยมเดินซัด กระทำ
ให้กายทิพย์แยกออกต่างหาก เมื่อเป็นอย่าง
ว่ามานี้ มนุษย์ก็ไปสู่โลกทิพย์ แลเห็น
สัตว์ในนรก แลสวรรค์ตามชั้นที่เสมอด้วย
ตน อึ่งผู้ที่มีความปรารถนาจะไปสู่โลก
ทิพย์ แม้ประกอบความเพียรในทางกรรม
ฐานภาวนาระงับกายส่วนที่เป็นกำเนิดอตุข
นิยมแลพีชนิยมเสียด้วยอำนาจสมาธิ ให้
เหลืออยู่กายทิพย์ก็อาจไปสู่โลกทิพย์ได้ตาม
ปรารถนา

อมนุษย์แล
เทวดาก็มา
อึ่งมนุษย์
โลกได้

๒๖. เทพยดาแลอมนุษย์ในโลกทิพย์
มาปรากฏแก่มนุษย์บางคน ในโลกมนุษย์
ก็ได้ การที่มานั้นเป็นห่วงใยหรือมีกิจธุระ

ที่สำคัญ หรือนำที่อื่นจำเป็นจะต้องมา
หรือเป็นเพราะประสงค์ของมนุษย์ผู้สันทัด
คุ้นเคยกันไม่อาจขัดได้ เพทย์ดำหรือ
อมมนุษย์เมื่อมายังโลกนี้ ต้องนิรมิตรกาย
เหมือนอย่างมนุษย์ ถ้าไม่ทำดังนี้มนุษย์ก็
แลไม่เห็น หรือจะถูกต้องสิ่งใด ๆ ในโลกนี้
ก็ไม่ได้ แต่กายนิรมิตนั้นอยู่นานไม่ได้
ด้วยเป็นกำเนิดกรรมนิยม ไม่มีอตุแลพีช
ประกอบด้วยอย่างกายมนุษย์เทพยดาแล
อมมนุษย์นั้น มีฤทธิ์เดชอำนาจยิ่งกว่ามนุษย์
มาก เพราะเหตุว่าเป็นพวกกายทิพย์สำเร็จ
มาแต่กรรมนิยม ไม่มีอตุชนิยมแลพีชนิยม
เป็นเครื่องถ่วงให้ขัดข้อง เหมือนเช่นกาย
มนุษย์ อมนุษย์สันดานบาปก็มีฤทธิ์เดช
อำนาจในทางบาป มนุษย์บางคนที่ยก

กายทิพย์ ออกจากกายเนื้อได้ก็มีฤทธิ์เดช
อำนาจอย่างเทพยดาแลอมมนุษย์เหมือนกัน
แต่ฤทธิ์เดชนั้นจะยิ่งหรือหย่อนก็สุดแล้วแต่
กำลังกรรม แลบารมีที่ได้สร้างสมอบรมมา

มนุษย์กับ
อมมนุษย์
ภายในอยู่
โลกเดียวกัน
ความคิดชั่วค
แฉกเปลวสน
แก่กัน

๒๗. มนุษย์กับอมมนุษย์ ถ้ายกกาย
เนื้อ ซึ่งเกิดแก่ๆ ต่แลพืชออกเสียแล้ว เหลือ
แต่กายทิพย์จะว่าอยู่โลกเดียวกันก็ได้
มนุษย์ที่มีสันดานเป็นบาปก็อยู่กับพวก
อมมนุษย์ที่เป็นบาป มนุษย์ที่มีสันดานเป็น
บุญกุศล ก็อยู่กับพวกอมมนุษย์ที่สันดานเป็น
บุญกุศล แต่วามมนุษย์ทั้งหลายไม่รู้ตัว เพราะ
กายทิพย์ติดเนื้อเป็นอันเดียวกับกายเนื้อจึง
ไม่อาจแลเห็นโลกทิพย์ได้

ความคิดชั่วคของมนุษย์ในโลกไม่ใช่
เกิดแต่การรู้เห็นในโลกนี้แห่งเดียว ย่อม

เกิดจากโลกทิพย์ด้วย แต่หากว่าไม่รู้ตัว
 เท่านั้น บรรดาความคิดทั้งปวงที่เกิดขึ้น
 โดยไม่มีตัวอย่างแนะนำในโลกนี้ปรากฏ
 โผล่ขึ้นแก่จิตร์เองเฉยๆ เหล่านี้ล้วนมาแต่
 โลกทิพย์ทั้งสิ้น การงานแลเรื่องราวต่างๆ
 ของ มนุษย์ ใน โลก นี้ ดำเนิน ไป เพราะ
 เทพย์ดาแลอมมนุษย์ เกี่ยวข้องชักจูงโดยมาก
 แต่ว่าเป็นความลับภายในไม่ปรากฏในโลก
 นี้เท่านั้น

บัญญัติที่
เร็วกว่าสัตว์
แต่พ้นจาก
สัตว์

๒๘. ตามความที่กล่าวแล้วแต่ข้างต้น
 จะเห็นได้ว่าสัตว์นิกายทั้งหลายนั้น ก็คือ
 จิตร์กับอารมณ์ที่ประสมกันเกิดเป็นความรู้

๑ อมนุษย์พุดกับมนุษย์ในเวลาภายในอกกับกายทิพย์ติด
 เนื่องเป็นอันเดียวกัน มนุษย์รู้สึกตัวคิดเองเมื่อผลอดตัวสัมผัส
 กายเนื้อ ขณะใด จึงจะรู้สึกเหมือนผู้อื่นพุดด้วย

ความเข้าใจผิดหรือดูถูกนั่นเอง เมื่ออารมณ์
ที่เป็นกาม คือปุณฺณภิกษังขาร^๑แลอปุณฺณ
ภิกษังขารประสมกับจิตร์ก็เป็นกามาพจรสัตว์
ถ้าอารมณ์ที่เป็นรูปาพจร คืออเนญชาภิก
ษังขาร ฝ่ายรูปธรรมประสมกับจิตร์ก็เป็น
รูปาพจรสัตว์ ถ้าอารมณ์ที่เป็นอรุปาพจร
คืออเนญชาภิกษังขาร ฝ่ายอรุปรธรรมประสม
กับจิตร์ก็เป็นอรุปาพจรสัตว์ สัตว์นั้นเป็น
สมมติบัญญัติ หมายถึงจิตร์ที่ประกอบด้วย
ความรู้ผิดรู้ชอบ อันสังขารปรุงแต่ง แล
ประสมให้เป็นไปต่างๆ เมื่ออารมณ์หรือ
สังขารทั้งปวงประสมกับจิตร์ไม่ได้ เพราะ
อวิชาความไม่รู้เท่าสังขารตามเป็นจริง

-
- ๑ ปุณฺณภิกษังขาร แลอปุณฺณภิกษังขาร คือกุศลแลอกุศล
๒ อเนญชาภิกษังขาร ที่เป็นรูปาพจร คือรูปฌาน
๓ อเนญชาภิกษังขาร ที่เป็นอรุปาพจร คืออรุฌาน

อย่างไรต่้บไปแล้ว ถึงจะรู้เห็นอยู่กั
 อารมณั่ๆ ก็ไม่สามารถจะปรุงแต่งจิตร์ให้
 แปรผันไปได้ จิตร์เช่นนั้นท่านเรียกว่า
 นิโรธหรือวิมุตตี พ้นจากความเปนสัตว์
 เมื่ออารมณั่อันเปนโลกมีรูปกายเปนต้นต่บ
 ไป ตามธรรมชาติของอารมณั่แล้วจิตร์นั้นก็
 พ้นจากโลก เปนธรรมีชีวีอริยวิสัยธรรมชาติ
 นิยมอันสูงสูด ไม่มีความเปนอย่างใดจะ
 ประเสริฐยิ่งขึ้นไปกว่า

ทุกซ์อริยธัจ |

๒๙. อารมณั่ทั้งปวงในไตรภพมีกา
 มารมณั่เปนต้น มีรูปร่าง รรมณั่เปนที่สูด

- ๑ นิโรธ คือต่บจากความร้อน หรือความสงบ
- ๒ วิมุตตี คือพ้นกิเลสพันทุกซ์กัวยอารมณั่ปรุงจิตร์ไม่ได้
- ๓ คืออนุปาทิเสสนิพพาน
- ๔ กามารมณั่คือ รูป, รส, กลิ่น, เสียง, สัมผัส
- ๕ อรูปารมณั่ คือ อารมณั่ของอรุพณาน

ล้วนเป็นของไม่เที่ยงเกิดดับอยู่เป็นธรรมดา
เหมือนดังคลื่นหรือฟองน้ำอันเกิดดับใน
มหาสมุทร *สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นก็ย่อมแปร
ไป เป็นชาติ เป็นชรา เป็นพยาธิ เป็นมรณ*
เมื่อเป็นอยู่อย่างนี้ไม่รู้เท่าแล้วก็เป้นทุกข์สัจ

ทุกข์สมุททัย
อริยสัจ

เมื่ออารมณ์กับจิตร์ปรุ่กันเป็นอันหนึ่ง
อันเดียว เกิดยินดียินร้าย เพราะไม่รู้เท่า
กระทำให้จิตร์กับทุกข์ติดเป็นอันเดียวกัน
ความยินดียินร้ายในอารมณ์นั้น จึงเป็น
ทุกข์สมุททัย

ทุกข์นิโรธ
อริยสัจ

ความยินดียินร้ายในอารมณ์ดับไปไม่
เหลือ เพราะอารมณ์แยกออกไปจากจิตร์
ไม่อาจเข้าประสมแต่งจิตร์ได้ จิตร์นั้นก็

วิมุตติ์หลุดพ้นจากกิเลสแลทุกข์ วิมุตติ์จิตร
นี้เปนนุกขนิโรธอริยสัง

ทุกข์นิโรธ
คามินีปฏิบัติ
อริยสัง

ปัญญาารู้เท่าอารมณ์ตามเป็นจริง
อย่างไร สมาริตั้งมั่นไม่หวั่นไหวไปตาม
อารมณ์ ศิลประกอบกายวาจาไว้ ไม่เป็น
เหตุทำจิตรให้พัวพันไปกับอารมณ์ หนทาง
ความประพุดิเช่นนี้ แยกอารมณ์ไม่ให้
ปรุงจิตรได้ อันนี้แหละเปนนุกข์นิโรธคา
มินีปฏิบัติอริยสัง

วิชาแลอวิชา
ติดอยู่กับจิตร

๓๐. อารมณ์ที่ปรากฏแก่จิตรนั้นเป็น
สองชั้น ชั้นนอกเป็นรูป ชั้นในเป็นนาม
เมื่ออารมณ์ชั้นนอกดับไป ชั้นในยังคงเหลือ
อยู่ เมื่อชั้นในดับไป ชั้นนอกก็เกิดขึ้น
ใหม่ ผลัดเปลี่ยนกันไปดังนี้ ไม่มีเวลา

หยุด สิ่งอารมณ์ที่เป็นจริงหรือเท็จเข้าไป
ปรุกับจิตรเป็นกรรมภาพ และกระทำจิตร
ให้หวั่นไหวแปรปรวนไปต่างๆ อารมณ์
ชั้นนอกนั้นเกิดจากการรู้การเห็นด้วยอาย-
ตนะทั้ง ๖ อารมณ์ชั้นในนั้นคือสัญญาใน
การที่รู้เห็นซึ่งปรุความเข้าใจถูกหรือผิดคิด
อยู่กับจิตร อันนี้แหละเป็นวิชา^๑ แลวิชา^๒
อวิชานั้นทำจิตรให้หวั่นไหวไปตามสังขาร
แต่วิชานั้นทำจิตรไม่ให้หวั่นไหวไปตาม
สังขาร ผู้ใดสั่งสมวิชาให้มากยิ่งขึ้น
อวิชาก็ลดน้อยลงโดยลำดับ ถึงที่สุดอวิชา
ก็จะดับไปหมดไม่เหลือ วิชาวิมุตต์ก็จะเกิด
มีขึ้นในสันดานของผู้นั้น

๑ วิชา ความเข้าใจถูกตามเป็นจริง

๒ อวิชา ความเข้าใจผิดจากเป็นจริง

นัยหนึ่งว่าจิตรที่รู้อารมณ์ ทางตาหู
จุมกัลณกายใจนั้นเรียกว่าปวัตติจิตร เกิดกับ
ดับพร้อมด้วยอารมณ์อยู่เสมอ และเป็น
พนักงานตกแต่งสัญญา

แต่มีจิตรที่รับรู้และเข้าใจอารมณ์จาก
สัญญาอีกชั้นหนึ่ง เมื่อได้คิดทบทวนเห็นว่า
จริงแล้ว เรียกว่าวิบากจิตร ถ้าวิบากจิตร
นั้นเข้าใจอารมณ์ทางฝ่ายโลก ก็กระทำหน้า
ที่เป็นปฏิสนธิภวังค์และจุติ ถ้าเป็นวิบาก
จิตรที่เข้าใจอารมณ์ฝ่ายธรรมที่พ้นโลก ก็
ไม่เป็นจุติปฏิสนธิต่อไป เรียกว่าวิมุตติจิตร
หรือสอุปาทิเสสนิพพาน

ธรรมตาจิตรอันเป็นโลกก็ ถึงจะรู้เห็น
อารมณ์อยู่เฉพาะหน้า ก็ไม่อาจรู้ตามเป็น

จริงของอารมณ์นั้น ๆ ได้ ถ้าอารมณ์ที่รู้เห็น
นั้นดับไปเสีย ก็ย่อมจะไม่รู้รู้เองเป็น
ธรรมดา

แต่จิตร์ที่เป็นธรรมพันโลกแล้วย่อมรู้
จริงอยู่เสมอ แม้อารมณ์ที่รู้เห็นนั้นจะเกิด
อยู่เฉพาะหน้า หรือดับไปแล้ว ก็ย่อมรู้
เท่าอยู่เสมอ

ควรเจริญ
วิชาหรือ
ความรู้
เท่าสังขาร

๓๑. สังขารหรืออารมณ์ทั้งปวงเป็น
ของไม่เที่ยง มีความเกิดดับและแปรปรวน
อยู่เสมอ จิตร์ของสัตว์ย่อมแปรปรวนไป
เพราะสังขารเข้าปรุงแต่งจิตร์ก่อให้เกิด
อวิชา เพราะฉะนั้นควรประกอบความเพียร
มีสติรู้เท่าสังขารเสมอ จะได้เป็นปัญญา

๑ ความเท็จหรืออวิชาติดอยู่กับจิตร์เพราะไม่รู้ความจริง
ถ้ารู้แล้วเท็จหรืออวิชา ก็ดับไปเอง

อันกระทำวิชาให้ติดอยู่กับจิตร สังขารก็
จะปรุงจิตรไม่ได้ต่อไป และอวิชาก็จะดับ
สิ้นไปเอง จิตรนั้นก็จะถึงวิมุตตินิพพาน เปน
คุณอันสูงส่งไม่มีคุณอื่นจะยิ่งกว่า

เรื่องพระ นิพพาน

๓๒. นพพานนั้นมีสองอย่าง คือ สะ-
อุปาติเสสนิพพาน แลอนุปาติเสสนิพพาน
สอุปาติเสสนิพพานนั้น ก็คือวิมุตติจิตรอัน
สังขารในบัดยฺบัน ไม่สามารถจะปรุงได้
ต่อไป แต่นามรูปอันเกิดมาแต่อดีตยังเป็น
เศษเหลืออยู่ อนุปาติเสสนิพพานนั้นได้
แก่นามรูปเบ็ญจขันธ์ อันเป็นเศษติดมา
แต่อดีตดับไปหมดไม่เหลือ

นัยหนึ่งว่าโลกีย์จิตรนั้น เปรียบ
เหมือนธาคุนาค โลกุตตรจิตรที่เป็นสอุปาติ

อธิบาย
นิพพาน
โดยความ
อุปมา

เสสนิพพานนั้น เหมือนดังทองคำอัน
บริสุทธิ์ที่แยกออกจากธาตุนาคแล้ว แต่ทอง
แดงที่ประสมปนเอนาคอยู่แต่ก่อน ยัง
ปรากฏอยู่ด้วยกัน อนุภาติเสสนิพพานนั้น
เหมือนดังทองแดงที่อยู่ด้วยกันนั้นอันตรธาน
หายไป คงเหลืออยู่แต่เนื้อทองธรรมชาติ
อันบริสุทธิ์แท้ส่วนเดียว

จิตรที่เป
นิพพานแล้ว
ไม่กลับเป
โลกอีก

ธรรมชาติทองคำแท้ ก็คงเป็นทองคำ
อยู่นั่นเอง ถึงจะตกไปอยู่ในที่ใด ๆ ก็เป็น
ทองคำ ไม่แปรเป็นธาตุอื่นไปได้จันใด
จิตรที่เปอนุภาติเสสนิพพานแล้วก็ย่อม
เป็นธรรมชาติบริสุทธิ์ ถึงจะอยู่ที่ใด ๆ ก็
คงเป็นธรรมอันบริสุทธิ์ ไม่เป็นนิสัยที่จะ
กลับกลายเป็นโลกได้อีกจันนั้น

นิพพานออก
จากเครื่อง
ร้อยรัด

นัยหนึ่งนิพพานนั้น อธิบายว่าออกจาก
วานะ หรือสังขารเครื่องร้อยรัดสุภาทิเสส
นิพพานนั้น ก็ชื่อว่าออกจากสังขารเครื่อง
ร้อยรัดแล้ว แต่ว่าสังขารยังเป็นเศษเหลือ
อยู่ อนุภาทิเสสนิพพานนั้น สังขารดับสูญ
หมดไม่เหลือ

นิพพานสูญ
ไม่เกิดอีก

นัยหนึ่งนิพพานนั้น ว่าตายแล้วสูญไป
ไม่เกิดอีก อธิบายว่าธรรมดาสัตว์ในโลก
สันนิวาศย่อมมีอัตภาพเป็นชั้นๆกับกิเลส
ประสมกัน เมื่อเกิดขึ้นก็ปรากฏพร้อมกัน
มาทั้งชั้นแล็กิเลส เมื่อดับหรือตายไป ก็
พร้อมกันทั้งชั้นแล็กิเลส เมื่อเกิดขึ้น
อย่างไร เมื่อตายก็เป็นอย่างนั้น เมื่อตาย
เป็นอย่างไรเมื่อเกิดอีกก็เป็นอย่างนั้น วน

เวียนอยู่กับกิเลสไม่รู้สิ้นสุด เมื่อผู้ใดมาละ
กิเลสให้ขาดได้ คงเหลือแต่บัญญัติ
บริสุทธิ์ปราศจากกิเลส ดังนี้เรียกว่าสุภา
ทิสเสนิพพาน เมื่อวิสุทธิขั้นนั้นดับสูญไป
ก็เรียกว่าอนุภาทิสเสนิพพาน บัญญัติ
บริสุทธิ์จากกิเลสนี้เมื่อดับไปแล้ว ก็ไม่มี
วิสัยจะเกิดอีก เพราะธรรมดาขั้นที่เกิด
ใหม่ก็ย่อมจะมีกิเลสประกอบมาด้วย เพราะ
เหตุดังกล่าวมานี้ นิพพานนั้นจึงเป็นความ
ดับสูญไป ไม่เกิดอีก

**นิพพานเป็น
อยู่ไม่รู้ตาย**

นัยหนึ่ง นิพพานนั้นว่าเป็นอมตะ
ธรรม คือธรรมชาติที่ไม่รู้ตาย อธิบายว่า
สังขารบัญญัติ มีอาการเกิดดับอยู่เสมอ
แต่อาการที่ปรากฏว่าเกิดนั้น ถ้าแม้ว่าจริง

แล้วไซ้ ทำไมจึงกลับเป็นดับไปแล้ว แล
อาการดับก็เหมือนกัน ถ้าดับจริงๆ แล้ว
ทำไมจึงกลับเกิดอีก อนึ่งเบ็ญจขันธ์เป็น
ของเกิดดับ หรือเป็นสิ่งที่มึบั้ง ไม่มีบั้ง
ขณะที่ดับไปก็ปรากฏ ดูเหมือนไม่มีอะไร
เหลือ แต่ถ้าไม่มีอะไรเหลือจริงๆ แล้ว ก็
เอาอะไรมาก็เกิดได้อีกแล้ว เพราะเหตุตั้ง
กล่าวมานี้ จึงเห็นว่าความเกิดดับของ
เบ็ญจขันธ์ก็สักแต่ว่า อาการภายนอกทำ
นั้น แต่ที่จริงภายในนั้นเป็นปรมัตถธรรม
อยู่อย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นอยู่ทุกเมื่อไม่รู้เกิดดับ
ในตัวเอง ธรรมชาติไม่ตายนี้และเป็นที
อาไศรยแก่ขันธ์ ให้เกิดดับอยู่ได้เสมอ
เหมือนคังน้ำเป็นทีอาไศรยแก่คลื่นแลฟอง
ให้เกิดดับอยู่เสมอ ฉะนั้น ปรมัตถธรรมนี้

กับเบญจขันธ์ก็อยู่ด้วยกัน เบญจขันธ์นั้น
แบ่งออกเป็นกายส่วนหนึ่งแลจิตร์ส่วนหนึ่ง
ปรมัตถธรรมนั้นก็ต้องมีอยู่ด้วยทั้งสองส่วน
แต่ส่วนที่เป็นกายจะตัดแปลงแก้ไขไม่ได้
ตลอดชาติที่เกิดมา เพราะฉะนั้นจะทำกาย
ให้กลับเป็นปรมัตถธรรมไม่ได้ตัวเอง แต่
ส่วนจิตร์นั้นไม่เหมือนกาย อาจตัดแปลง
แก้ไขได้ ที่สุดจะไม่ให้เป็นจิตร์สักชั่วขณะ
หนึ่งก็ได้ เพราะฉะนั้นเมื่อบุคคลมาเจริญ
ความเพียร ทำสติรู้เท่าสังขารอยู่เสมอ
จนสังขาร คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร
วิญญาณไม่ปรุงแต่งจิตร์ได้ขณะหนึ่งขณะ
ใด ก็คงเหลืออยู่แต่ปรมัตถธรรมอย่าง
เดียว เป็นจิตร์ในขณะนั้น ปรมัตถธรรม
นั้นแหละเป็นอยู่ไม่รู้จักตาย จิตร์ที่เป็น
ปรมัตถธรรมนั้น ก็ย่อมไม่ตายอยู่เอง เมื่อ

ได้ปรหมัตถธรรม เป็นจิตรอยู่ภายในแล้ว
เบ็ญจขันธ์ยังไม่ดับไปเรียกว่าสุุปาติเสส
นิพพาน เมื่อเบ็ญจขันธ์ดับไปไม่เหลือก็
เรียกว่าอนุปาติเสสนิพพาน นิพพานนั้นก็
คือปรหมัตถธรรม^๕เองซึ่งเป็นอมตะธรรม คือ
ธรรมชาติอันไม่รู้จักตาย

**นิพพานมี
หลายอย่าง
จะเลือกเอา
อย่างใดก็ได้**

๓๓. นิพพานตั้งอธิบายมาหลายอย่าง
ต่างกันแต่เพียงโวหารเนื้อความนั้นก็คงเป็น
อันเดียวกัน คือแสดงนฤพานโดยกำหนดเอา
ขันธ์เป็นหลักอย่างหนึ่ง แลกำหนดเอาจิตร
เป็นหลักอย่างหนึ่ง เมื่อผู้ใดเห็นว่านิพ-
พานหลายอย่างนัก ลำบากใจไม่รู้จะเชื่อ
ถืออย่างไร ก็ให้เลือกแต่อย่างเดียวตาม
ชอบใจก็ได้ ถ้าจะแสดงนฤพานโดยรวม
รวมเนื้อความเป็นอันเดียวกันแล้ว ก็

ต้องกล่าวว่า นิพพานนั้นก็คือความดับไม่
เหลือแห่งสรรพสิ่งทั้งปวงอันต้องเกิดแล
ตาย คงเหลืออยู่แต่สภาพธรรมอันไม่รู้
จักเกิดแลตาย แลเป็นของบริสุทธิ์บริบูรณ์
เต็มท้อย่างเดียวเท่านั้น

อยู่ในโลก
เป็นทุกข์ควร
แสวงหา
นฤพาน

๓๔. ความเป็นอยู่ในโลกย่อมเป็น
ทุกข์ เพราะชาติชราพยาธิมรณะเบียด
เบียดบีบคั้น แลเดือดร้อนรำคาญใจ ด้วย
ความไม่สมประสงค์ต่างๆ จะมีสุขเป็น
ที่ยินดีบ้าง ก็เหมือนกับเหยื่อเครื่องพ้อ
ให้หลงติดอยู่แล้วในที่สุดก็ต้องพลัดพราก
จากไป กลับเป็นทุกข์โทมนัสเดือดร้อน
รำคาญต่างๆ จะทำอันใดก็เท่ากับพาย
เรือในอ่างวนเวียนไปมาไม่มีที่สิ้นสุดสำเร็จ
จริงลงได้ ทำแล้วก็ทำอีก ตกลงได้แต่

ความลำบากยากใจเดือดร้อนรำคาญ
อย่างเดียว แม้ที่สุดความสุขในทิพย์สมบัติ
สุราไลยเทวโลก ก็เป็นของแปรผันไม่ยัง
ยืน เมื่อได้แล้วก็ต้องพลัดพรากจากไปใน
ภายหลัง ไม่ครอบครองเสวยรมณ์ซึมขึ้น
อยู่ได้ ถ้าเป็นความทุกข์ในอบายภูมิเช่น
นรก เปรต อสุรกาย แลเด็ยรัจจานแล้ว ก็
ยังเป็นทุกข์เผ็ดร้อนร้ายแรงยิ่งนัก กุลบุตร
ผู้มีปัญญา เมื่อพิจารณาเห็นทุกข์เหลือทน
ในโลกก็ตั้งหน้าพากเพียรพยายามแสวงหา
พระนฤพาน ซึ่งเป็นธรรมชาติอันสูงสุด
พ้นพิเศษไปจากสกลโลก ไม่มีความเกิด
ไม่มีความแก่ ไม่มีความไข้ ไม่มีความตาย
เป็นสถานที่อยู่แห่งพระอริยเจ้าทั้งหลาย มี
พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นต้น

หนทางไปสู่
นฤพาน

๓๕. หนทางอันดำเนินไปสู่^๑นฤพาน
นั่นคือ พระอัยภวาทิกะมรรค มีสัมมา
ทิฎฐิเป็นต้น สัมมาสมาธิเป็นที่สุด หรือ
ย่นย่อเข้าก็คือศีล สมาธิ แลปัญญา รวมเป็น
สามประการด้วยกัน **ศีลนั้นเมื่อสำรวม**
ระวังรักษาให้บริสุทธิ์ดีแล้ว ก็อบรมให้
เกิดสมาธิ สมาธิแล้วเมื่อบริสุทธิ์ดีแล้ว
ก็อบรมให้เกิดปัญญา ปัญญาบริสุทธิ์ดี
แล้ว ก็อบรมจิตวิมุตติหลุดพ้นจากกิเลส
อันผูกพันไว้กับอารมณ์ในโลก วิมุตติ
จิตร์นั้นแหละเป็นสอุปาทิเสสนิพพาน อัน
พระอริยเจ้าทั้งหลายกระทำให้แจ้งแล้ว
แลอยู่

๑ สอุปาทิเสสนิพพาน คือจิตร์ที่อารมณ์ไม่สามารถจะปรุง
แต่งให้เป็นอย่างไรต่อไปอีกได้

ผู้ปฏิบัติควร
ครองอาศรัย
ศรัทธาเป็น
เบื้องต้น

๓๖. ในขั้นต้น ผู้ปฏิบัติจะต้อง
อาศรัยศรัทธาความเชื่อก่อน ถ้าไม่เชื่อ
แล้ว ก็ไม่มีหนทางที่จะถึงนฤพานได้
เพราะสัตว์ทั้งหลายเป็นผู้ซึ่งอยู่ในสังขาร
ไม่อาจรู้เห็นนฤพานได้ เมื่อมีความเชื่อมั่น
ต่อผู้ตรัสรู้พระนิพพาน มีองค์พระสัมมา
สัมพุทธเจ้าเป็นต้น แล้วปลงใจเชื่อแน่ว่า
พระนิพพานหรือจิตร์ซึ่งพ้นจากสังสารทุกข์
มีจริงดังนี้แล้ว เมื่อนั้นจึงจะเป็นเหตุให้
ประกอบสติวิริยสมาธิและบุญญาต่อไป จน
ถึงวิมุตต์แล้ววิมุตต์ญาณ ทักษะเป็นที่สุดได้รู้
เห็นถึงพระนฤพานได้สมตามปรารถนา

อธิบายด้วย
เรื่องคือ

๓๗. ศीलที่บัญญัติไว้ในพระพุทธร
ศาสนานี้มีหลายอย่างตั้งแต่ศีล ๕ ไปจนถึง

๑ วิมุตต์ญาณทักษะ คือความรู้สึกรู้สีกด้วยตนเองว่า จิตร์เป็น
ธรรมบริสุทธิ์พ้นจากโลกแล้ว

ศีล ๒๒๗ ล้วนมีความประสงค์อันเดียวกัน แต่ที่จะตัดป्लीภอภังวล อันเกี่ยวข้องกับ พันธ์กับโลกสันนิวาศ เพื่อจะกระทำอภาพ ให้เป็นนิศร ควรแก่การงานอันเป็นประโยชน์แต่ โลกนี้ไป ถึงล้มปรายกัถะแล ประมัตถะ ประโยชน์ ศีล นั้น ถ้ารักษาให้ บริสุทธิ์ดีแล้ว ก็ทำจิตร์ให้สงบระงับจาก ความร้อนรอนกระวนกระวาย ควรแก่สมาธิ ภาวนา ซึ่งเป็นคุณวิเศษยิ่งขึ้นไปโดย ลำดับ อนึ่งจิตร์ที่ประกอบด้วยความสงบ ระงับเป็นสุขอันปณีต เพราะศีลอบรมปรุง แต่งอย่างนี้ ย่อมเป็นจิตร์ของเทพเจ้าทั้งหลาย ในฉกามาพจรสวรรค์เทวโลก

อธิบายเรื่อง
อุปลารสมาธิ

๓๘. สมาธิ นั้นคือจิตร์ที่ตั้งมั่นอยู่กับ
สัญญา อันเป็นอารมณ์ภายในซึ่งเป็นกุศล

ปล่อยวางอารมณ์ภายนอกมีรูปเป็นต้นเสีย
ได้ เมื่ออารมณ์ภายนอกคือรูปปรศกลั่นเสียด
สัมผัส ไม่เข้าประสมกับจิตรได้แล้ว นีวรณ
ธรรมทั้ง ๕ ประการ มีกามฉันท์เป็นต้น
ก็ไม่สามารถจะเกิดได้ จิตรนั้นก็ตั้งมั่นอยู่
กับธัมมารมณ์อันเป็นกุศลอย่างเดียวไม่วั้น
ไหวไปตามอารมณ์ภายนอก สมาธินั้นมีอยู่
สองอย่าง เรียกว่าอุปัจารสมาธิอย่างหนึ่ง
และอัปนาสมาธิอย่างหนึ่ง อุปัจารสมาธิ
นั้น อารมณ์เป็นกามา^๑ พจรกุศลไตรเหตุ
ดีแม้ว่าเป็นอารมณ์ภายในก็จริง แต่ว่ายัง
เป็นสัญญาในกามนั้นเอง เล่นไปตลอด

๑ อุปัจารสมาธิ คือจิตรที่ตั้งมั่นอยู่ในกามารมณ์ที่เป็นกุศล

๒ อัปนาสมาธิ คือจิตรที่ตั้งมั่นพ้นจากกามารมณ์ขึ้นไป

๓ กามาพจรกุศลไตรเหตุ คือจิตรปรุ่งกับกามประกอบ
ด้วยเหตุสาม คือไม่โลก ๑ ไม่โกรธ ๑ ไม่หลง ๑

ชะวาระนะจิตร์ทั้ง ๗ ชะณะจนถึงภวังก์ ผู้
 เจริญสมาธิเพียงขั้นนี้ ไม่สามารถจะรู้เห็น
 มหัคคะตะจิตร์ที่พิเศษยิ่งขึ้นไปกว่ากามได้
 เปนแต่มีจิตร์สงบระงับอยู่ภายใน เปนกุศล
 ธรรมซึ่งนิ वर्ณทั้ง ๕ ไม่ปรุงจิตร์ได้เท่านั้น
 อนึ่งสมาธิเพียงขั้นนี้ ก็ยังเปนนภุมิจิตร์ของ
 เทพย์ดาทั้งหลาย ในภกามาพจรสวรรค์

อธิบายเรื่อง
 อัปนาสมาธิ
 อย่างรูปฌาน

๓๙. อัปนาสมาธินั้น อารมณ์เป็น
^๒รูปาวจรกุศลไตรเหตุ พ้นจากสัญญาใน
 กามทั้งหลาย ตามลำดับชะวาระนะจิตร์ ที่
 เล่นไป ๗ ชะณะก่อนหน้าภวังก์ สัญญาใน
 กามดับลงในขณะจิตร์ที่ ๔ ซึ่งเรียกว่า

๑ มหัคคะตะจิตร์ คือรูปฌานแลอรูปรูปรูป

๒ รูปาวจรกุศลไตรเหตุ คือฉานจิตร์อันประกอบด้วย
 เหตุ ๓ คือไม่โลภ ๑ ไม่โกรธ ๑ ไม่หลง ๑

โคตรภู ต่อนั้นไปก็เปนมหัคคะตะจิตร์ มี
 ประถมฉานเปนต้น แล่นไปจนถึงภวังค์
 อารมณฺ์ของฉานนั้น มีแต่ปฏิภาคนิมิตร์
 เท่านั้น

อธิบายเรื่อง
 อัปนาสมาธิ
 อย่างรูป
 ฉาน

อรุปสมาธินั้น มีอธิบายคล้ายกับที่
 กล่าวแล้ว ต่างแต่ว่าเมื่อผู้เจริญรูปฉาน
 ออกจากฉานที่ ๔ ซึ่งมีอากาศกระสิดเป็น
 อารมณฺ์นั้นแล้วก็กำหนดเอาอรุปนิมิตรฺ์แห่ง
 อากาศกระสิดนั้น บริกรรมต่อไปถึงชะวะ
 นะจิตร์ที่ ๔ ซึ่งเรียกว่าโคตรภู จิตร์นั้นก็
 เปลี่ยนเปนครุปจิตร์ต่อไป จนถึงภวังค์
 เปนที่สุด ผู้เจริญอรุปสมาธิ เมื่อได้ฉาน
 เบื้องต้นแล้ว จะเจริญฉานที่ยิ่งขึ้นไปอีกก็

๑ ปฏิภาคนิมิตร์ คือรูปที่ปรากฏแก่ใจของผู้เจริญภาวนา
 จะนึกให้เล็กหรือโตอย่างไรก็เป็นไปได้ตามปรารถนา

๒ บริกรรม คือกำหนดในใจ

ต้องออกจากฉนวนเบื้องต้นนั้นก่อน แล้ว
กำหนดเอานิมิตร์แห่งฉนวนเบื้องต้นนั้น บริ-
กรรมต่อไป จนถึงฉนวนที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ขึ้น
ไปเป็นลำดับ ตลอดอรุณฉนวนทั้ง ๔ ชั้น
อัปนาสมาธิทั้งสองอย่างนี้ มีคุณเป็น
อัสจรรย์ยิ่งนักเป็นที่เกิดอภิญาชะวะนะ
จิตร ให้สำเร็จกิจปาฏิหารมทัศจรรย์ต่าง ๆ
ประดุจเป็นเทพดาทั้งหลาย ในสุราไลย
เทวโลก แลทั้งจะให้ตรัสรู้ซึ่งมัคคผล
นฤพานได้อีก

อัปนาสมาธิอันมีรูปสัญญาเป็น
อารมณ์นั้น เป็นภูมิจิตรของรูปพรหมทั้ง
หลายในพรหมโลก แลอัปนาสมาธิ ซึ่งมี
สัญญาในความว่างเปล่าจากรูปเป็นอารมณ์
นั้น ก็เป็นภูมิจิตรของอรุณพรหมทั้งหลาย

๑ อภิญาชะวะนะจิตร คือ วิชา ๓ วิชา ๖ แลวิชา ๘
มีบุพเพนิวาสญาณเป็นคั่น อาสวกักขัยญาณเป็นที่สุก

อย่างหนึ่ง แลโลกุตระบัญญัติได้แก่อริยมัคค
 อริยผลอีกอย่างหนึ่ง วิบัสสนาบัญญัตินั้น
 กำหนดเอานามรูปอันเป็นอารมณ์ของจิตร์
 มาพิจารณาตามอาการแลลักษณะที่เป็นจริง
 อย่างไม่เป็นของไม่เที่ยง เกิดขึ้นแล้ว
 ดับสูญไป ๑ เป็นทุกข์เพราะมีชาติเกิด
 ขึ้นแล้ว ก็ชราพยาธิมรณดับสูญไป ๑ เป็น
 อนัตตาใช้ตัวใช้ตนจริง ในที่สุดก็จะสูญ
 หายไป ไม่มีสิ่งใดเหลืออยู่เป็นแก่นสาร ๑
 เมื่อพิจารณาเห็นจริงโดยไตรลักษณ์อย่างนี้
 แล้ว บัญญัติก็แก้กล้าขึ้นโดยลำดับวิบัสสนา
 จนถึงสังขารเบกขาญาณเป็นที่สุดวิบัสสนา
 บัญญัตินี้ นับเข้าในกามาพจรกุศลไตรเหตุ

ผู้ที่ได้ฌาน
 แล้วเจริญ
 วิบัสสนาได้

๔๑. ผู้ที่เจริญบัญญัติภาวนา เมื่อได้
 ฌานอันใดอันหนึ่งแล้ว ก็เข้าสู่ฌานนั้น

กระทำอารมณ์หยาบอันเป็นนิเวศน์^๑ ให้ออก
 ไปเสียจากจิตร์ เมื่อจิตร์บริสุทธิ์ดีแล้วด้วย
 อำนาจสมาธิก็ออกจากภวานั้น กำหนด
 เอรารูปนิมิตรหรืออรูปนิมิตรกับทั้งภวานที่ตน
 ใต้เป็นอารมณ์พิจารณาโดยเป็นไตรลักษณ์
 ดังกล่าวแล้วแต่ข้างต้นจนบัญญัติแก่กล้าถึง
 สังขารุเบกขาญาณ ก็เป็นที่สุดของภูมิ
 วิปัสสนาภาวนาเพียงเท่านั้น

**โลกุตตร
 ๑
 ๒
 ๓
 ๔
 ๕
 ๖
 ๗
 ๘
 ๙
 ๑๐
 ๑๑
 ๑๒
 ๑๓
 ๑๔
 ๑๕
 ๑๖
 ๑๗
 ๑๘
 ๑๙
 ๒๐
 ๒๑
 ๒๒
 ๒๓
 ๒๔
 ๒๕
 ๒๖
 ๒๗
 ๒๘
 ๒๙
 ๓๐
 ๓๑
 ๓๒
 ๓๓
 ๓๔
 ๓๕
 ๓๖
 ๓๗
 ๓๘
 ๓๙
 ๔๐
 ๔๑
 ๔๒
 ๔๓
 ๔๔
 ๔๕
 ๔๖
 ๔๗
 ๔๘
 ๔๙
 ๕๐**

๔๒. โลกุตตรบัญญัติ^๕นี้คืออริยมรรค
 อริยผลอันบังเกิดแก่บุคคลผู้มีบารมี ได้
 สร้างสมอบรมแก่กล้ามาแล้วเป็นไตรเหตุ

๑ นิเวศน์ คือ แสไปในกาม ๑ ชักเคืองในใจ ๑ ท้อถอย ๑
 พุงสร้าน ๑ สงสัย ๑

๒ อริยมัคคหรืออริยผลคือจิตร์ที่รู้เห็นพระนิพพาน

๓ ไตรเหตุกะปฏิสนธิ คือเกิดมาด้วยจิตร์ไม่โลภ ไม่โกรธ
 ไม่หลงเป็นพื้นเดิม หรือจิตร์ที่มีนิสสัยบุญกุศลมาแต่กำเนิด

กะปฏิสันธิแต่กำเนิดควรแก่พระนฤพาน
เมื่อผู้ใดเจริญวิบัติสัณหาญาณแก่กล้ามาโดย
ลำดับ จนถึงสังขารุเบกขานแล้ว จิตรนั้น
ก็ตกลงยังภวังค์เมื่อจะเปนมัคควิถี มโน
ทวาราวชิระจิตร ตัดกระแสภวังค์ขาดลง
แล้วก็บังเกิดเป็นชะวະนะจิตรแล่นไป ๗
ขณะ ที่ ๑ ชื่อบริกรรม^๑ ที่ ๒ ชื่ออุปจาร^๒
ที่ ๓ ชื่ออนุโลม^๓ ที่ ๔ ชื่อโคตรภู^๔ ที่ ๕
ชื่ออริยมัคค^๕ ที่ ๖ แล ที่ ๗ ชื่ออริยผล^๖

๑ บริกรรมคือ กำหนดในใจ

๒ อุปจาร คือเข้าไปเห็นจริงโดยชัดเจน

๓ อนุโลม คือกำหนดตามอริยสังแล้วปล่อยวางตามเป็น
จริง

๔ โคตรภู คือจิตรที่อารมณ์ภายนอกภายในดับไป เป็น
หัวข้อที่จะเห็นนฤพาน

๕ อริยมัคค คือปัญญาอันตรัสรู้พระนิพพาน

๖ อริยผล คือจิตตบาทอันเห็นพระนิพพานแล้วนั้นสืบไป
เกิดขึ้นแล่นไปในชะวະนะวิถีต่อจากมัคค

อย่างไร อริยมัคคอรียผลเป็นอย่างไร ก็เลส
ที่สิ้นไปแล้วแล้วยังเหลืออยู่อย่างไร วิถีจิตร์นี้
ท่านเรียกว่าบัจเจกขณญาณ

อธิบายวิถี
จิตร์ตาม
ความเห็น
ของผู้แต่ง
หนังสือ

๔๓. นัยหนึ่งอธิบายว่าวิถีจิตร์ของ
สามัญญสัจตัวนั้น เมื่อรู้เห็นอารมณ์อันใดแล้ว
ก็คิดใคร่ครวญทบทวนไปในอารมณ์นั้น ๆ
ถ้วน ๗ ขณะ ที่เรียกว่าชะวาระนะจิตร์ก่อน
แล้วจึงตกลงเข้าใจเนื้อความแห่งอารมณ์
นั้น ๆ ได้ แลสงบนิ่งเฉยอยู่ไม่คิดต่อไป ก็
เรียกว่าภวังค์จิตร์ อารมณ์ทั้งปวงนั้นปรุ
จิตร์ตั้งแต่ขณะได้รู้เห็นอารมณ์ที่แรกตลอด
ไปในระหว่างคิดทบทวนเจ็ดขณะจิตร์จน
ถึงลงภวังค์ จึงเป็นอันตกลงเข้าใจรู้เห็น
อารมณ์ชัดเจนได้ ก็จะต้องรู้อารมณ์ก่อน
แล้วคิดไปตลอด ๗ ขณะจิตร์ จึงเข้าใจ

เนื้อความได้ มะโนทวาราวจันจิตร์ เป็น
จิตร์ที่รู้อารมณ์ทางใจ ชะวะนะจิตร์ เป็น
จิตร์ที่คิดอารมณ์ในใจ ภาวักจิตร์ เป็น
จิตร์ที่เข้าใจเนื้อความแห่งอารมณ์นั้น ๆ

วิถิจิตร์
กามาพจร

วิถิจิตร์สามัญนั้นอารมณ์เป็นกาม ประ
กอบด้วย รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัสเป็น
เครื่องปรุงจิตร์ตลอดไปจนถึงภาวัก เพราะ
ฉนั้นสามัญสัตว์จึงรู้เห็นแลเข้าใจได้แต่จิตร์
ที่เป็นกามอย่างเดียวไม่สามารถจะรู้เห็น
จิตร์ที่พ้นจากกามได้ เมื่อพิจารณาตรวจดู
จิตร์ของตนขณะใดก็จะได้แต่ที่เป็นกาม
เท่านั้น

วิถิจิตร์
อัปปนา

ผู้ที่ได้อัปปนาสมาธินั้น อารมณ์แล
จิตร์เป็นกาม ในชั้นแรก ครั้นแล้วคิดต่อ

ไปถึงขณะจิตร์ที่ ๔ ซึ่งเรียกว่าโคตรภูจิตร์
อารมณ์ที่เป็นกามก็ดับไป จิตร์แลอารมณ์
เปลี่ยนใหม่ เรียกว่ารูปจิตร์บ้าง อรูป^๒
จิตร์บ้าง สุตแล้วแต่วิธีภาวนา เล่นต่อ
ไปแล้วก็ตกลงยังภวังค์ ผู้ที่ได้สมาธิอย่างนี้
ย่อมเห็นรู้อะไรแลเข้าใจลักษณะอาการของรูป
จิตร์ หรืออรูปจิตร์ได้ วิถิจิตร์ที่เรียกว่า
อัปปนา^๑นี้ ขณะจิตร์ที่เรียกว่าชะวะนะ หรือ
จิตร์ที่คิดอารมณ์นั้น ไม่มีกำหนดสุดแล้ว
แต่ผู้เจริญสมาธิ นั้นจะอยู่ในฌานช้านาน
เท่าใด ขณะจิตร์ก็มากไปเท่านั้น แต่ใน
ที่สุด ก็คงตกลงยังกระแสภวังค์อย่างเดียวกัน

๑ รูปจิตร์ คือรูปฌาน

๒ อรูปจิตร์ คืออรูปฌาน

ผู้ได้สมาธิ
ผู้ได้จิตว่าง
จนว่าเป็น
ฌานอยู่
ภายใน

ผู้ที่ได้อัปนาสมาธิ^๑นั้น ถ้าฌานที่
ได้ไม่เสื่อมไปเสีย เพราะเจริญอยู่เสมอ
แล้ว เมื่อพิจารณาจิต^๒ของตนขณะใด
ก็จะรู้สึกว่าเป็นรูปจิตหรืออรูปจิตตั้งอยู่
ภายใน ส่วนอารมณ์ที่เป็นกามนั้นมีอยู่แต่
ภายนอก เพราะฉะนั้นผู้ที่ได้ฌานแล้ว จึง
ไม่ยินดีต่อกามารมณ์เลย

มคควิถี

ในมคควิถี^๓นั้น ขณะจิตที่รู้อารมณ์
ที่แรก เรียกว่ามะโนทวาราวชฌิตร์^๔นั้นก็
เป็นกาม ครั้นถึงลำดับชะวะนะจิตร์^๕ ที่คิด
อารมณ์ต่อไป ขณะจิต^๖ ที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓
อารมณ์แลจิตร์^๗นั้น ก็ยังเป็นกาม เพราะ
ยังพิจารณานามรูปเป็นอารมณ์อยู่^๘ว่าไม่
เที่ยง เกิดแล้วดับสูญไป ๑ เป็นทุกข

๑ อัปนาสมาธิคือจิตที่ตั้งมั่นพ้นจากกามารมณ์

เพราะชาติมีแล้ว ก็ชราพยาธิมรณ ๑ เป็น
อนัตตาใช้ตัวตนที่สุดก็ดับสูญไปไม่มีอะไร
เหลือเป็นแก่นสาร ๑ ครั้นถึงขณะจิตร์ที่ ๔
ซึ่งเรียกว่าโคตรภุญฐานั้น ความเห็นจริง
ในสามัญลักษณ์ของสังขารนามรูปแจ้งชัด
หนักขึ้น เห็นจริงเท่ากันทั้งเกิดแลดับ เห็น
เกิดจริงเท่าใด ก็เห็นดับจริงเท่านั้น จน
ปล่อยวางอารมณ์เสียให้เลยดับไปได้จริงๆ
เมื่อสัญญาในสังขารภายนอก ที่เป็นอารมณ์
ปรุงจิตร์ดับสูญไป ที่สุดจนก็มีมัชฌิมวิบาก
ขั้นอันปรุงจิตร์แต่ปฏิสนธิกาลมากี่สงบ
ระงับไปขณะหนึ่งด้วย จิตร์นั้นก็บริสุทธิ์
จากกิเลสเป็นวิราคนฤพาน ปราบภูษัตชั้น
ที่จิตร์นั่นเอง แล้วเล่นไปเป็นอริยมัคค

๑ ก็มีมัชฌิมวิบากขั้น ก็ประสาทรูปทั้ง ๕ แลบัญญัติภา
นิกขั้นทั้ง ๕

ขณะ ๑ เป็นอริยผล ๒ ขณะหรือ ๓ ขณะ
แล้วตกลงยังกระแสภวังค์ บังเกิดความ
เข้าใจชัดแก่ผู้ปฏิบัติเห็นว่า นฤพานเป็น
จริงอย่างไรโดยประจักษ์สิทธิรู้เห็นด้วยตน
เอง

**ผู้ที่ได้มรรค
ศรัทธาจิตต์
ของคนเป็น
นิพพาน**

ผู้ที่ได้อริยมรรคอริยผลแล้ว เมื่อพิจารณา
จิตต์ของตนขณะใด ก็รู้สึกว่าเป็นนฤ
พานอยู่ภายในอารมณ์เครื่องปรุงจิตต์อัน
เป็นสังขารมีกามารมณ์เป็นต้นอยู่แต่ภายใน
นอก เพราะเหตุฉะนั้นพระอริยเจ้าทั้งหลาย
จึงรู้สึกตัวแน่แท้ว่า จะพ้นจากสังสารทุกข์
ได้ แลมีความเย็นใจอันสุขุมปณีต ซึ่ง
บุคคลไม่สามารถจะรู้ได้

๔๔. ท่านผู้มีอุปนิสัยแก้กล้าเป็น
 บัณฑิตวิเวกสัตว์ เพราะได้สร้างสมอบรม
 บารมีเต็มรอบแล้วสมควรแก่พระนฤพาน
 ท่านนั้นย่อมปฏิบัติในปัตยุบันกาล เป็น
 ไตรเหตุกะจิตร์อย่างอุกฤษฐ เมื่อได้ตรัสรู้
 พระอริยมัคคอรियผลแล้วกิเลสสาสวะ ก็ดับ
 สิ้นสูญจากสันดานไม่กลับเกิดอีก ท่านนั้น
 เป็นองค์อรหันต์ซึ่งมีสาสวะอเสขบุคคล เป็น
 ผู้ควรแก่ความเคารพนับถือ แลสักการบูชา
 ของปุถุชน เทพยตามนุษย์นิกรสัตว์ทั้ง

๑ บัณฑิตวิเวกสัตว์ คือสัตว์ที่เกิดในภพเป็นสุดท้ายแก่
 คราวนี้

๒ บารมีนั้น คือการให้ทาน รักษาศีล รักษาสัตย์ อภัย
 สุขาใจแน่นอน พากเพียรพยายาม ออกทน เมตตาการุณาห่มุ
 สัตว์ เจยเป็นกลางโดยยุติธรรม ออกจากกามรู้เห็นความจริง
 รวมเป็นบารมี ๑๐ ประการด้วยกัน

๓ คือจิตร์ที่รู้เท่าอารมณ์มีกามคุณเป็นต้น ตามเป็นจริง
 อย่างไร ไม่โลภ ๑ ไม่โกรธ ๑ ไม่หลง ๑ อย่างอุกฤษฐสูงสุด
 เป็นไตรเหตุกะจิตร์ประกอบด้วยกุศลเหตุ ๓ ประการ

หลายท่านนั้นเป็นผู้มีจิตร์สำนทานเป็นอะมัต
ตะนฤพานแต่มีรูปเป็นมนุษย์อันโลกย์จะพึง
ทัศน์การแลเห็นได้เมื่อผู้ใดปฏิบัติแลบูชา
ท่านแล้วไซร์ก็จะได้อานิสงส์ผลเป็นอันมาก

เสขบุคคล

๔๔. ท่านผู้มีอุปนิสัยบัจจายจะเป็น
เสขบุคคลก็ได้สร้างสมอบรมบารมีมาสมควร
แก่พระนฤพาน ท่านนั้นบังเกิดในปัตยุบัน
กาล เป็นไตรเหตุกะปฏิสนธิจิตร์ แต่ไม่
ใช้อย่างอกุชฐ ครั้นได้ตรัสรู้มคคแลผล
แล้ว ก็กระทำกิเลสสระวะให้สิ้นสูญจาก
สำนทานตามภูมิของตนๆ โดยเอกเทศ เป็น

๑ ละกิเลสเป็นเอกเทศนั้น คือโสคาบันละทิฏฐาสระวะอัน
เป็นความเห็นผิดคงอยู่ในจิตร์ชาคหมค

สทิทากามี ละทิฏฐาสระวะขาดจากสำนทานแลละกามาสระวะ
ความยินดีในกามให้เบาบางเกือบหมค

อนากามี ละทิฏฐาสระวะแลกามาสระวะอันเป็นเครื่องคง
อยู่ในจิตร์ชาคหมค อรหันต์ละกิเลสหมคทั้งทิฏฐาสระวะกามา
สระวะภะวาสระวะแลอวิชาสระวะ

พระอริยเจ้าเสกขสาวกพิเศษ มีนามบัญญัติ
ว่าพระโสดาบัน พระสกิทาคามี แลพระ
อนาคามีบุคคล พระอริยเจ้าทั้งหลายนี้เป็น
ผู้เที่ยงแท้ที่จะพ้นจากสังสารทุกข์ได้ เป็นผู้
ประเสริฐยิ่งกว่าบุคคลทั่วไปในสกลโลกธาตุ
พระโสดาบันบุคคลนั้น อย่างช้าที่สุดเพียง
อีก ๗ ชาต ก็ จะพ้นจากสังสารทุกข์ พระ
สกิทาคามีบุคคลนั้นจะต้องเกิดในกามโลก
อีกครั้งเดียวก็จะพ้นจากสังสารทุกข์ได้ พระ
อนาคามีบุคคลนั้น ไซ้ไปบังเกิดในสุทธา
วาสพรหมโลก แล้วดับขันธปรินิพพานใน
ที่นั้น แต่พระอะระหังต์ชีนาสวะบุคคลนั้น
ถึงกำหนดสิ้นอายุสังขาร ก็ดับขันธปรินิพ
พานในปัตถุบันภพนี้ทีเดียว

ทุกวันนี้พระ
อริยบุคคล
ไม่ปรากฏใน
โลกเสียแล้ว

๔๖. พระอริยบุคคลทั้งหลายผู้เป
สาวก ของพระพุทธเจ้า^๕ ย่อมต่างกันหลาย
เภท ที่เป็นบรรพชิตก็มี ที่เป็นคฤหัสถ์
หญิงแลชายก็มีที่เป็นเทวดาแลพรหมก็มี มี
อยู่ทั่วไปในมนุษย์โลก แลสรวงสวรรค์
เว้นไว้แต่ในอบายภูมิ^๑ ๔ กับอสัญญา^๒
ภพ ๑ เท่านั้น มิได้เป็นที่อยู่แห่งพระ
อริยเจ้าผู้ประเสริฐ ครั้นเมื่อพระศาสนา
ล่วงมาถึงทุกวันนี้ พระอริยบุคคลทั้งหลาย
ย่อมไม่ปรากฏในโลก ถึงแม้จะอยู่ ณ ที่
ใด ๆ ก็ไม่มีใครสามารถจะรู้จักท่านได้

๑ อบายภูมิ ๔ คือ นรก เปรต อสุรกาย แลเคี้ยวจัน

๒ อสัญญา คือพรหมพวก ๑ มีแต่รูปปราศจากสัญญา

ถวายทานแก่
พระอริยเจ้า
ได้ผลมาก

๔๗. พระอริยเจ้าทั้งหลายเป็นบุญ
เขตร์ คือ^{๕๑}เนื้อนาบุญอันประเสริฐพิเศษใน
โลก ผู้ใดบริจาคทานหรือปฏิบัติบำเรอ
ท่านแล้วไซ้ ก็จะได้ผลานิสงส์อุดมยิ่ง
เพราะว่าท่านนั้นมีจิตร์เป็นนฤพานซึ่งเป็น
ธรรมที่เป็นจิตร์ของพระพุทธเจ้า เนื่องอยู่
ในวงษ์ไตรรัตน์ ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความ
ศุขศิริสวัสดิ์แก่ฝูงสัตว์ทั่วไปในสกลโลกธาตุ
เหมือนพระมหาสมุทอันเป็นที่อาไศรยแก่
คณานิกรม์จนาชาติ^{๕๒}ทั้งหลาย ผู้บริจาคทาน

๑ พระอริยเจ้านั้น จิตร์เป็นธรรมชาติอันสาธารณะ ซึ่ง
เป็นที่อาไศรยแก่จิตร์ของสรรพสัตว์ทั้งหลาย เพราะฉะนั้นผู้ใด
ปฏิบัติและบำเรอพระอริยเจ้าแล้ว ก็เท่ากับปฏิบัติบำเรอสรรพ
สัตว์ทั้งหลายให้ได้รับความศุขทั่วกันเหมือนอากาศธาตุ อันแผ่
ซ่านทั่วถึงที่ทั้งปวงนั้นใด จิตร์ของพระอริยเจ้าก็ย่อมแผ่ซ่าน
ทั่วไปในสรรพสัตว์ทั้งหลายเหมือนกันฉันนั้น การทำบุญกับ
พระอริยเจ้า จึงได้ผลานิสงส์มาก เพราะเหตุนี้

จะอุทิศส่วนกุศลไปยังญาติผู้ตายอยู่ใน
 ปรโลกให้อนุโมทนาก็จะสำเร็จได้ตามความ
 พรารถนาเป็นญาติสงเคราะห์ทุกประการ
 อนึ่งจิตรสันดานของผู้บริจาคตานนั้นก็
 มุ่งใส่ด้วยอำนาจกุศลเป็นนิสัยบ้างจึ่ง ให้
 ได้มีัคคผลในอนาคตกาล เมื่อพระอริย
 เจ้าทั้งหลายไม่ปรากฏในโลกก็ต้องถวาย
 ทานแก่พระสมมุติสงฆ์แต่ควรตั้งใจเจตนา
 ตรง อุทิศต่อพระอริยเจ้าจึงจะได้ผลานิสงส์
 มาก

**ปดฺยชนไม่เห็น
 ไตรลักษณ์
 ครบทั้งสาม
 ประการได้**

๔๘. ไตรยลักษณ์ญาณปรากฏแก่
 กัลยานะชนแต่สองประการเท่านั้น คือ
 “สัพเพสังขารานิจจา” สังขารทั้งปวงไม่
 เทียง “สัพเพสังขาราทุกขา” สังขารทั้ง
 ปวงเป็นทุกข์ กัลยานชนไม่สามารถจะเห็น

ได้ว่า “ สัพเพอัมมาอนัตตา ” ธรรมทั้ง
ปวงเป็นอนัตตาใช้ตัวตน เพราะคำที่ว่า
ธรรมทั้งปวงนั้นหมายรวมทั้งสังขารและวิสัง
ขารคือ พระนฤพานด้วย พระอริยเจ้าทั้ง
หลายจำพวกเดียวกันนั้น เป็นผู้เห็นทั้ง
สังขารและวิสังขารว่าเป็นอนัตตาใช้ตัวใช้ตน

คัมภีร์ปรารณา
พระนิพพาน
ต้องออมคว
เป็นคนหากจน

๔๙. ผู้มีปัญญาปรารณาพระนิพพาน
ต้องละอาลัยในโลก แลเตรียมตัวยอมเป็น
คนจนยากอนาถาไม่มีที่พึ่งพาแลไม่มีเพื่อน
ฝูงญาติกาผู้ใดอุปถัมภ์ ต้องอดทนต่อความ
เบื่อหน่ายเกลียดชัง แลหมิ่นประมาทของ
ชนทั้งหลาย กับทั้งทุกข์ภัยอันตรายอันจะ
มีมาทุกอย่างที่สุดจนถึงกับจะสิ้นชีวิตก็定要
ยอมนิ่งเฉยต้องอดส่ำห์เดินตามรอยพระอริย

๑ พระอริยเจ้านั้นคือ ท่านผู้มีกายเป็นโลก แต่ใจเป็น
ธรรมอันพ้นไปจากโลก

เจ้าทั้งหลายแต่ปางก่อนอยู่ในโลกเหมือนกับ
คนหลงทางเข้าไปสู่ป่าต้องรีบเร่งแสวงหา
ทางออกไปเสียให้พ้น อย่างอนใจเปลิด
เพลิงอยู่

ผู้ประสงค์
พระนิพพาน
ต้องรีบ
ปฏิบัติธรรม

๕๐. ผู้ปฏิบัติเพ่งเงาจะใคร่ได้
พระนฤพาน ควรถือเอาศรัทธาเป็นหน
ทางดำเนินไป สติเป็นเพื่อนเดินทาง วิริย
เป็นกำลังกาย ขันติเป็นอาวุธสำหรับป้อง
กันตน ปัญญาเป็นประทีปเร่งรีบดำเนิน
ไปอย่าแวะเวียนณะที่ใด ๆ ก็จะได้ถึงที่สุด
ดังความปรารถนา

ทานคือ
ภาวนาเป็น
หนทางวิมุตติ
นฤพาน

๕๑. การบริจาคทานนั้นเป็นความไม่
หลงเพลิงเปลิดในทรัพย์สมบัติ การรักษา
ศีลเป็นความไม่หลงเพลิงเปลิดก่อนทุกข
ภัยให้แก่ผู้อื่น การเจริญสมาธิภาวนา

เป็นความไม่หลงเพลิดเพลินในกามารมณ์
 ทั้งปวง การเจริญปัญญาภาวนาเป็นความ
 ไม่หลงเพลิดเพลินในสังขารธรรมทั้งหลาย
 เมื่อความหลงดับสิ้นแล้ว จิตร์นั้นก็วิมุต
 หลุดพ้นจากสังขารทั้งปวง

อัปมาท
 ธรรมเป็นทั้ง
 ปรียติปฏิบัติ
 แลปฏิบัติ

๕๒. ความไม่ประมาทมั่วมะเพลิด
 เพลินอยู่ในอารมณ์ทั้งปวงนั้นเป็นปรียติ
 สัทธรรมที่ควรจะศึกษาให้รู้ ความไม่
 ประมาทมั่วมะเพลิดเพลินอยู่ในอารมณ์ทั้ง
 ปวงนั้นเป็นปฏิบัติสัทธรรม ที่ควรจะ
 กระทำให้มีให้เป็นในสันดาน แลความไม่
 ประมาทมั่วมะเพลิดเพลินอยู่ในอารมณ์ทั้ง
 ปวงนั้นแล เป็นปฏิบัติสัทธรรมที่ควร
 กระทำให้แจ้งด้วยความรู้

วิมุตติจิตร์

๕๓. จิตร์ของผู้ใดวิมุตต์แล้วย่อมไม่
ห่วงไหวไปตามอารมณ์ทั้งปวง เหมือน
หยาดน้ำค้างที่ตกอยู่ในใบบัว ย่อมไม่
ซึมซาบไปในใบบัวฉันใด จิตร์ของพระ
อริยเจ้าที่วิมุตต์แล้ว เมื่อประสบโลกธรรม
ทั้ง ๘ ประการ ก็ไม่ซึมซาบไปในโลก
ธรรมฉนั้น จิตร์ของท่านนั้นย่อมไม่มี
โศก ไม่มีธุลี มีแต่ความเกษมสุขอยู่ทุก
ทิพาราตรีกาล

**พระชีนา
สวอรหันต์
พ้นจากบุญ
และบาป**

๕๔. พระชีนาสวอรหันต์ทั้งหลายนั้น
เป็นผู้พ้นแล้วจากบุญและบาป ถึงจะทำ
กรรมอันใดก็เท่ากับไม่ได้ทำ ที่เป็นเช่น
นั้นเพราะจิตร์ของท่านวิมุตต์แล้ว ไม่มี

๑ โลกธรรม ๘ คือ ได้ลาภ เสื่อมลาภ ได้ยศ เสื่อมยศ
ถูกนินทา ถูกสรรเสริญ เป็นสุข เป็นทุกข์

สังฆารอนันโตจะปรุ้งแต่งได้ สัตว์ทั้งหลาย
ทำกรรมเป็นบุญแลบาป ก็เพราะสังฆารยัง
ปรุ้งจิตรได้แต่ง พระอรหันต์เจ้าทั้งหลาย
เป็นผู้วิมุตติแล้วย่อมอาภัพในการกระทำบุญ
แลบาปทุกอย่าง

บุญกำจัด
บาป วิชา
กำจัดอวิชา

๕๕. บุญกุศลเป็นเครื่องกำจัดบาป
อกุศล ถ้าบาปอกุศลสิ้นแล้วบุญกุศลนั้นก็
หมดหน้าที่ ถึงมีอยู่ก็เท่ากับไม่ใช่บุญกุศล
เพราะฉะนั้นท่านจึงเรียกว่ากิริยาจิตร วิชา
ความรู้เท่าสังฆารเป็นเครื่องกำจัดอวิชา
ความไม่รู้เท่าสังฆารเมื่ออวิชาดับสิ้นแล้ว
วิชานั้นก็หมดหน้าที่ คงเหลือปรากฏแต่
วิมุตติสิ่งเดียวเท่านั้น

**อริยมัคคเกิด
ได้เฉพาะ ๔
ครั้งใน
สันดานของ
บุคคลหนึ่ง
นอกนั้นเป็น
ผลจิตร์หรือ
ผลสมาบัติ**

๕๖. โลกุตระธรรมที่นับว่าเป็นอริยมัคค
นั้น เฉพาะแต่ที่ทำลายกิเลสให้สิ้นไป นอก
นั้นเป็นอริยผลหรือผลสมาบัติ เป็นต้น
ว่าโสดาบันบุคคลทำลายกิเลสในภุมมีของตน
ให้สิ้นไป ด้วยโสดาปฏิมัคคญาณ แล้วจะ
บำเพ็ญโลกุตระธรรมให้ยิ่งขึ้นไป กระทำ
โลกุตระจิตร์ให้เกิดขึ้นในสันดานของตนสัก
กี่ครั้งก็ตาม ถ้าไม่สามารถจะฆ่ากิเลสให้ย้ง
ไปกว่าภุมมีเดิมของตนแล้ว ก็ไม่นับว่าเป็น
สักกิทาคามิอริยมัคค คงเป็นแต่โสดาปฏิจผล
สมาบัติเท่านั้น ถึงสักกิทาคามิมัคค แล
อนาคามิมัคค แลอรหัตมัคคก็เหมือนกัน
เช่นนี้ อริยมัคคทั้งหลายนั้นเฉพาะเกิดได้
แต่ ๔ ครั้ง ในสันดานแห่งพระอริยบุคคล
องค์หนึ่ง ๆ นอกนั้นก็ไม่นับว่าเป็นผลจิตร์หรือ
ผลสมาบัติทั้งสิ้น

๕๗. บุญกุศลที่บุคคลกระทำในโลกมี
สองประเภท คือวิภูคคามีกุศล ๑ วิภูค
คามีกุศล ๑ วิภูคคามีกุศลนั้น ผู้ทำบุญ
มีจิตรปรารณามนุษย์สมบัติหรือสวรรค์
สมบัติ ฝ่ายวิภูคคามีกุศลนั้นผู้ทำบุญมี
จิตรปรารณาแต่พระนิพพานอย่างเดียว
ไม่ปรารณาสิ่งอื่น วิภูคคามีกุศลนั้น ถ้า
เป็นไปพร้อมกับความหลงในกามคุณทั้ง ๕
ก็เป็นเหตุ กะกุศล เป็นพนักงานปรุง
แต่งจิตรให้เป็นเหตุกะปฏิสนธิในภพหน้า

๑ วิภูคคามีกุศลคือ กุศลที่ปรุงจิตรให้เวียนอยู่ในสังสาร
ทุกข์

๒ วิภูคคามีกุศล คือกุศลปรุงจิตรให้พ้นไปจากสังสาร
ทุกข์

๓ คือจิตรที่ประกอบกรรมอันเป็นกุศล มีการบริจาทาน
เป็นต้น ด้วยศรัทธาความเชื่อมั่นคง เป็นเหตุไม่โลก ๑ ไม่
โกรธ ๑ แต่ไม่มีปัญญารู้เท่าสังขารตามเป็นจริงอย่างไรจึงไม่
พันหลงด้วย

ถ้าไม่หลงมัวเมายินดีในกามคุณแล้ว ก็เป็น
ไตรยเหตุกะกุศล แต่งไตรยเหตุกะปฏิสนธิ
วิภูฏคามีวิบากในภพหน้า วิภูฏคามีกุศล
นั้นเป็นพนักงานแต่งจิตร์ให้เป็นไตรยเหตุ
กะปฏิสนธิวิภูฏคามีวิบากอย่างเดียว
เท่านั้น

๕๘. บุคคลที่ได้มีคัคผลธรรมวิเศษ
นั้น ปฏิสนธิในปัตยุบันภพนี้ต้องเป็นไตร

๑ คือจิตร์ที่ประกอบกรรมอันเป็นกุศล ด้วยความรู้เท่า
สังขารมีกามคุณเป็นต้น ตามเป็นจริงอย่างไรจนเป็นเหตุไม่
โลก ๑ ไม่โกรธ ๑ ไม่หลง ๑

ไตรยเหตุกะกุศลนั้นมี ๒ อย่าง คือจิตร์ที่รู้เท่าเบญจกามคุณ
ทั้ง ๕ ไม่มีโลก ไม่มีโกรธ ไม่มีหลง แต่ไม่รู้เท่าอภิสังขารคือ
อารมณ์ที่ปลื้มยิ่งขึ้นไปกว่ากามคุณมีฉานเป็นต้น อย่างนี้เป็น
ไตรยเหตุกะวิภูฏคามีกุศล

ไตรยเหตุกะจิตร์อีกอย่าง ๑ นั้น มีความรู้เท่าอารมณ์ทั้ง
ปวง ทั้งกามคุณและอภิสังขารด้วย อย่างนี้เป็นไตรยเหตุ
กะวิภูฏคามีกุศล

ผู้ที่ได้มรรค
ผลฉฉาน
ตามคัตถ้อง
ปฏิสนธิใน
บัตถุบันภพ
ด้วยไตรเหตุ
กะจิตร

เหตุกะจิตรวิวัฏฏคามีวิบากแลผู้ที่จะได้โล
กียฉาน ก็ต้อได้ปฏิสนธิในบัตถุบันภพ
เป็นไตรเหตุกะจิตรเหมือนกัน แต่ว่าเป็น
วิวัฏฏคามีวิบาก ถ้าบุคคลที่ปฏิสนธิในบัตถุ
บันภพนี้ เป็นเหตุกะจิตร หรือเหตุกะ
จิตรแล้ว มัคคผลฉานสมาบัติธรรมวิเศษ
อย่างหนึ่งอย่างใดไม่บังเกิดในสันตฉานเลย
เป็นอฉชาติ

ไตรเหตุกะ
กุศลยอมมี
อาการน่าย
จากฉาน

๕๙. ไตรเหตุกะกุศลนั้นน่ายจาก
ฉานคุณ มีรูปเป็นต้น เพราะรู้เท่าอฉฉน
ตามเป็นจริงอย่างไร เหตุฉฉนนั้นฉานทั้งหลาย

๑ คือจิตรที่เป็นกุศล เพราะได้อฉฉนอันเป็นกุศลปรุง
แต่งให้เกิดขึ้น โดยไม่มีสัมมาพยายฉนประกอบให้เกิดสัทธิ
ความเชื่อ หรือบัญญัติความรู้อย่างหนึ่งอย่างใด จึงเป็นเหตุ
กะจิตร หรือจิตรปราศจากเหตุ

จึงไม่สามารถปรุงจิตร์ได้ในปฏิสนธิกาล
 เหมือนดังเหตุกะจิตร์ที่หลงยินดีอยู่ในกาม
 อาไศรยพื้นจิตร์ของไตรยเหตุกะสัตว์เช่นนี้
 จึงตรัสรู้มรรคผลฉานสมาบัติได้โดยง่าย

ผู้มี
ความ
เพียร
ไม่
ควร
ทอด
อห
ใน
ทาง
ธัม
มา
ปฏิบัติ

๖๐. ถึงอย่างไรก็ดี **ผู้มี**ความเพียร
 ไม่ควรทอดอหในทางธัมมาปฏิบัติ แม้
 หากว่ามัคคและผลจะไม่เกิดได้ในชาตินี้
 เพราะพื้นจิตร์ไม่ให้โอกาสก็ควรจะต้อง
 อุตสาหพยายามบำเพ็ญความไม่ประมาท
 ต่อไป เพื่อให้ได้สมประสงค์ในอนาคต
 หนึ่งกุศลจรियाทั้งหมด ย่อมเป็นประโยชน์
 ได้แก่สามประการ คือ บัตยุบันประโยชน์
 สัมปรายิกะประโยชน์แลปรมัตตประโยชน์

จะเป็นทุกข์
หรือพ้นทุกข์
ก็เพราะใจ
อย่างเดียว

๖๑. เราทำนทั้งหลายจะขัดข้องติดอยู่
ในทุกข์ หรือจะพ้นจากทุกข์ก็เพราะใจ
อย่างเดียวนั้นเป็นเหตุ ถ้าใจของผู้ใดกามคุณ
มีอำนาจบังคับบังคับคุณคร่าพาไปได้ ผู้นั้นก็ต้อง
ข้องติดอยู่ในทุกข์ แต่ถ้าใจผู้ใดกามคุณ
คุณคร่าพาไปไม่ได้แล้ว ผู้นั้นก็พ้นทุกข์เท่านั้น

คนใจโลภก็
ไม่เห็น
นิพพาน

๖๒. ผู้ที่มีจิตร์อันโลกหุ้มห่อไว้เสีย
แล้ว ก็ตกอยู่ในความมืด คืออวิชชา ไม่
สามารถจะแลเห็นแสงสว่างคือพระนฤพาน
ได้ ต่อเมื่อใดปลดเปลื้องโลกที่กำบังออก
เสียได้เมื่อนั้นก็จะเห็นนฤพานปรากฏเกิด
ขึ้นที่จิตร์ของตนเอง

นิพพานไม่
ใช่จิตร์แต่ก็
ไม่ใช่อื่น
จากจิตร์

๖๓. นฤพานนั้นไม่ใช่จิตร์ แต่ก็ไม่ใช่
อื่นไปจากจิตร์ ถ้าคนนิพพานเป็นจิตร์แล้ว
ทำไมจึงจำเป็นต้องเจริญอริยมัคคคอรियผล

ถ้านุพพานอื่นไปจากจิตร์แล้วอริยมัคคอรีย
ผลจะทำประโยชน์อะไรได้

นุพพานน
มันตหนึ่ง
แต่ว่าเป็น
มากก็ได้

๖๔. นุพพานนี้เป็นสภาวะอันเดียวก็
จริง แต่เป็นมากก็ได้ เปรียบเหมือนจันทร์
มณฑลอันส่องแสงรัศมีส่องไสจนายเงาลงใน
น้ำ ย่อมปรากฏได้ทั้งเป็นดวงเดี่ยวแล
หลายดวงด้วยในขณะเดียวกัน ถ้านุพพาน
เป็นแต่สภาวะอันเดียวแล้ว ผู้ตรัสรู้จะมี
หลายคนอย่างไรได้ ถ้านุพพานมีมากแล้ว
ก็จะผิดอะไรกับสังขารที่ปรากฏในโลก

นุพพานน
คิดเห็นไม่ได้
แต่ไม่คิดก็
เห็นไม่ได้

๖๕. นุพพานไม่ใช่ธรรมชาติที่
ใคร ๆ จะพึงเห็นได้ แต่ว่าก็ไม่ใช่ธรรมชาติ
ที่จะเห็นไม่ได้เลยทีเดียว ถึงจะคิดค้นไป
อย่างไรก็ไม่รู้ แต่ก็จำเป็นต้องคิดจึงจะรู้

๖๖. ผู้มีปัญญาคนใด เห็นนิพพาน

แจ้งขั้นที่จิตรของตนเอง ว่าเป็นธรรมไม่

ผู้ใดเห็น
นิพพานขั้นนั้น
เป็นพระ
อรียเจ้า

อาจแบ่งได้ โดยกาลปราศจากความคิดนึก
ทั้งปวง สงบเรียบผัดกับสามัญจิตร เป็น
ธรรมชาติไม่ต้องอาไศรยเหตุ ไม่มีที่เปรียบ

ไม่มีเบื้องต้นแลที่สุดเหลือวิสัยที่ใคร ๆ จะ
คาดคะเนถูกได้ ผู้นั้นเป็นพระอรียเจ้าแล้ว

จิตรที่พ้น
จากเกิด
และตาย

๖๗. ลักษณะจิตรในโลกมีอยู่สาม
ประการ คือต้นอยู่ ๑ ฝ่นอยู่ ๑ หลับอยู่ ๑ ถ้า

จิตรของผู้ใดพ้นจากอาการทั้งสามนี้ ผู้นั้น
ข้ามพ้นจากโลกแล้ว ไม่ต้องเกิดตายอีกต่อไป

๖๘. เปรียบเหมือนน้ำมันหอมที่ซ่อน

จงตั้งความ
เพียรทำ
นุญทาน
ให้แจ้ง

อยู่ในดอกไม้นั้นใด จิตรบริสุทธ^๑ ที่เป
วิสังขาร ก็ซ่อนอยู่ในอารมณ์ทั้งหลายจัน
นั้น ผู้มีความเพียรต้องอาศัยศีลเป็น
หม้อกลั่นอาศัยสมาธิเป็นไฟต้ม อาศรัย
ปัญญาเป็นคณงาน อุส่าห์ทำการกลั่น
อารมณ์ไปจนได้จิตรบริสุทธ อันเป็นวิมุตติ
นุญทานออกมา เหมือนกับได้ไฟออกมาจาก
ไม้อันสีกันนั้น

พระรัตน
ไตรสรเปต
ทั้งอันเลิศ

๖๙. เป็นมนุษย์ต้องมีที่พึ่งจึงจะอยู่
เป็นสุข ถ้าไม่มีที่พึ่งแล้วย่อมเป็นทุกข์

๑ จิตรบริสุทธนั้น ไม่ใช่รู้สึกและไม่รู้สึก เพราะว่ามีรู้สึก
หรือไม่รู้สึกสองอย่างนี้ เป็นจิตรปรุ่งกับอารมณ์เสียแล้ว จิตร
บริสุทธเท่านั้น เป็นธรรมชาติไม่เกี่ยวกับรู้สึกหรือไม่รู้สึก ความ
รู้สึกและความไม่รู้สึกจะมีหรือ ไม่มีก็ตามจิตรที่บริสุทธนั้น ก็
ดำรงค้อยู่ได้เป็นปรกติเสมอ

๗๙. ทานนั้นเป็นที่พึงของผู้ที่บริจาคทาน ศีลก็
 เป็นที่พึงของผู้ที่รักษาศีล สมาธิก็เป็น
 ที่พึงของผู้ที่เจริญสมาธิ ปัญญาเป็นที่พึง
 ของผู้ที่เจริญปัญญา วิมุक्तिก็เป็นที่พึงของ
 ผู้ที่วิมุตติ แต่พระรัตนไตรยนั้นย่อมเป็นที่พึง
 แก่บุคคลทั้งหมดบรรดาที่กล่าวมานี้

เมื่อได้ทรัพย์
 สมบัติยศศักดิ์
 บริวารจง
 ระวังตัวให้ดี

๗๐. ยศศักดิ์อำนาจวาสนาทรัพย์สิน
 สมบัติแลบริวารเหล่านี้ย่อมให้ความสุขได้
 แต่ในเวลาที่ไม่วิบัติ ถ้าเกิดวิบัติขึ้นเมื่อใด
 บุคคลต้องพลัดพรากไปจากสิ่งเหล่านี้ หรือ
 สิ่งเหล่านี้พลัดพรากไปจากบุคคลแล้ว ก็
 กลับจะทวิทุกข์มากยิ่งขึ้นกว่าที่ให้สุขเสียอีก ผู้
 มีปัญญาควรระวังสิ่งเหล่านี้ เหมือนดัง
 ระวังสัตว์หน้าขน ถ้าพลอสติเลินเล่อเสีย
 ก็จะถูกกัดเอาเป็นแน่แท้ ไม่ต้องสงสัย

ยศศักดิ์ทรัพย์สิน
สมบัติอยู่กับ
บัณฑิตที่ขอม
ให้คุณดำเนิน
กับคนพาล
แล้วกลับ
ให้โทษ

๗๑. ทรัพย์สินสมบัติ ยศศักดิ์บริวาร
แลอำนาจวาสนาถ้าตกอยู่กับบัณฑิต
ย่อมให้ความสุขเป็นสาธารณแก่คนทั้ง
หลาย และจะเป็นเหมือนบรรดาสิ่งเขาให้
ขึ้นไปสู่สวรรค์ ถ้าสิ่งเหล่านั้นตกอยู่กับคน
พาลแล้ว ย่อมให้ทุกข์ประโยชน์แต่เล็กน้อย
คับแคบที่สุด ไข้แต่เท่านั้น กลับจะเป็น
ก้อนหินผูกติดอยู่ที่คอของคนพาลแล้ว ถ่วง
เขาให้จมลงไปในขุมนรกอีกด้วย

กายแลใจ
ต้องการ
อาหาร
ต่างกัน

๗๒. ร่างกายนั้น ต้องการบริวาร
เลี้ยงดูด้วยอาหาร จึงจะเจริญอ้วนพีมีความ
สุขสำราญได้ แลใจนั้นก็ต้องการบริวาร
เลี้ยงดูด้วยอาหารเหมือนกัน จึงจะมีกำลัง
เจริญยิ่งขึ้นและเป็นสุขสำราญได้ แต่
อาหารที่เลี้ยงกายนั้น จะเอาไปเลี้ยงใจไม่ได้

ภายนั้นต้องเลี้ยงด้วยข้าวสุกแลขนมกับทั้ง
 อาหารอื่น ๆ ข้างฝ่ายโลก แต่ใจนั้นต้อง
 เลี้ยงด้วยวิชาความรู้ต่าง ๆ ข้างฝ่ายธรรม
 คนพาลมัวเพลินปนธูระเลี้ยงแต่ร่างกาย
 ฝ่ายเดียว ครั้นกายทำลายแล้ว ใจก็เหี่ยว
 แห้งทุกุผลภาพด้วยอดอาหาร ได้แต่รับ
 ความทุกข์ยากลำบากมาก ผู้มีปัญญาเป็น
 ผู้ไม่ประมาท เป็นธูระเลี้ยงดูทั้งกายแลใจ
 ให้อ้วนพีมีความเจริญทั้งสองฝ่าย เพราะ
 ฉะนั้นผู้มีปัญญาจึงประสบความสุขทั้งโลกนี้
 แลโลกหน้า

ภารงานใน
 โลกไม่สม
 ประสงค์ของ
 ใครจริง

๗๓. ขึ้นชื่อว่าภารงานในโลก ใครจะ
 ให้เป็นไปสมประสงค์ของตนจริง ๆ คงเป็น
 ไปไม่ได้เลยเป็นอันขาด ถ้าผู้ใดมีความ
 เพียรพยายามคอยระวังขึ้นอยู่ ก็จะเป็น

ไปสมประสงค์ได้แต่ชั่วคราวเท่านั้น
 เหมือนกับบุคคลลึงครกขนภูเขา ปล่อย
 มือเสียเมื่อใด ก็จะกลับกลิ้งตกลงมา
 ดังเก่าเมื่อนั้น ผู้มีปัญญา่อมรู้เท่าความ
 จริงอยู่เช่นนั้น ถึงจะทำกรงานในโลกไม่
 สมประสงค์ ก็ไม่มีความเสียใจอันใด

รู้อะไรรู้
 ใ้ได้ง่ายแต่รู้
 จักตัวของ
 ตัวเองนั้น
 รู้ยากที่สุด

๗๔. จะศึกษาวิชาการใด ๆ ก็อาจรู้ได้
 หมด ถึงจะลำบากบ้างก็พอประมาณ แต่
 จะรู้จักตัวของตัวเองว่าเป็นอะไรแน่ นั้นและ
 แสนจะรุกรากที่สุด ผู้ใดเข้าใจว่าตัวรู้ผู้นั้น
 ไม่รู้ ผู้ใดเข้าใจว่าตัวไม่รู้ ก็ทำไม่เล้าจึง
 เห็นไปว่าตัวเป็นผู้เกิดผู้ตาย

นิพพานเป็น
 ธรรมชาติไม่
 มีผู้เปรียบ

๗๕. ผู้ใดกล่าวว่านิพพานเป็นธรรม
 ชาติมีผู้ ผู้นั้นไม่รู้จักนิพพาน ผู้ใดกล่าว

ว่านิพพานไม่มีรู้ ผู้นั้นก็ไม่รู้จักนิพพานอีก
ผู้ใดกล่าวว่านิพพานนั้นจะว่ามีรู้ก็ใช่ไม่ใช่รู้
ก็ใช่ ผู้นั้นก็ไม่ได้รู้จักนิพพานเหมือนกัน สิ่ง
ที่รู้ได้นั้นก็คือเวทนาสัญญาสังขารวิญญาณ
ซึ่งเกิดดับอยู่เสมอ แลเอาไศรยผัสสะเป็น
เหตุกระทำให้เกิด นิพพานไม่ใช่เป็นของ
เกิดดับ แลไม่ได้เอาไศรยผัสสะให้เกิด ใจน
จะรู้เหมือนนามธรรมเหล่านั้นแล้ว รูปเป็น
สิ่งที่ไม่รู้ นิพพานไม่ใช่รูป ใจนนิพพาน
จะไม่รู้เหมือนรูปแล้ว เนวสัญญานา
สัญญายตนะจิตร์ มีอารมณ์จะว่ารู้ก็ใช่ไม่รู้
ก็ใช่ นิพพานเป็นธรรมไม่มีอารมณ์ แล
ไม่เกี่ยวข้องด้วยอารมณ์ ใจนนิพพานจะ
เหมือนเนวสัญญานาสัญญายตนะจิตร์แล้ว
นิพพานเป็นธรรมไม่มีปัจจัยเครื่องปรุงและ

๑ อรูปฌานที่ ๔

คู่เปรียบ ผู้ใดอยากจะรู้จักนิพพาน โดย
เอาธรรมอื่นมาปรุงแลเปรียบ ผู้นั้นจะรู้จัก
นิพพานได้มาแต่ไหน

**ไม่มีใครรู้อะไร
ใด ๆ ว่าเป็น
อะไรจริง**

๗๖. นอกจากพระอริยเจ้าแล้ว ไม่มี
ใครรู้ว่าสิ่งใดเป็นอะไรจริง ผู้ใดสำคัญว่า
ตัวรู้ผู้นั้นไม่รู้ ผู้ใดสำคัญว่าตัวไม่รู้ ก็
ทำไมเล่าจึงกล่าวยืนยันว่าอะไรเป็นอะไร
จริง ๆ

**โลกกับธรรม
อยู่ด้วยกัน**

๗๗. โลกกับธรรมนั้น อยู่ด้วยกัน
เหมือนคลื่นกับน้ำที่อยู่ด้วยกัน ผู้ใดรู้จัก
แต่โลก ผู้นั้นก็เป็นแต่โลก ผู้ใดรู้จัก
ธรรม ผู้นั้นก็เป็นธรรม โลกเป็นของวิบัติ
อยู่เสมอ ผู้ใดเป็นโลกผู้นั้นก็วิบัติอยู่เสมอ

ธรรมเป็นของไม่วิบัติ ผู้ใดเป็นธรรมผู้นั้น
ก็ไม่วิบัติ

**สัตว์ไม่มีจริง
นอกจาก
สมมติ**

๗๘. ผู้ใดเห็นว่าสัตว์ตาย ผู้นั้นไม่รู้
จักสัตว์ ผู้ใดเห็นว่าสัตว์ไม่ตาย ผู้นั้นก็ไม่
รู้จักสัตว์เหมือนกัน เมื่อความเป็นจริงมีอยู่
แต่โลกกับธรรมเท่านั้น จะเอาสัตว์ที่ไหน
มาตายแลไม่ตายเล่า

**โลกกับธรรม
แลกายกับ
จิตร์เป็นคู่กัน**

๗๙. ผู้ใดเห็นว่าโลกเป็นสิ่งอื่นต่าง
หากจากกาย ผู้นั้นไม่รู้จักโลกและไม่รู้จัก
กาย ผู้ใดเห็นว่าธรรมเป็นสิ่งอื่นต่างหาก
จากจิตร์ ผู้นั้นก็ไม่รู้จักธรรมแลไม่รู้จักจิตร์
ผู้ใดเห็นว่าโลกกับกายเป็นสิ่งเดียวกัน ผู้นั้น
รู้จริงแล้วแต่ยังไม่ตรงแท้ ผู้ใดเห็นว่าจิตร์

กับธรรมเป็นสิ่งเดียวกัน ผู้นั้นก็รู้จริงแล้ว
แต่ยังไม่ตรงแท้เหมือนกัน

พระพุทธ
พระธรรม
พระสงฆ์
อยู่ที่ใจ

๘๐. พระพุทธเจ้านั้นจิตร์เป็นพระ
ธรรม พระธรรมนั้นเป็นจิตร์ของพระพุทธ
เจ้า พระอริยสงฆ์เล่าจิตร์ก็เป็นธรรมตาม
อย่างพระพุทธเจ้า บุคคลผู้ใดจิตร์บริสุทธิ์
ปราศจากกิเลสไม่หวั่นไหวไปตามอารมณ์
ในโลก จิตร์ของผู้นั้นก็เป้นพระธรรมที่
เป้นจิตร์ของพระพุทธเจ้า ฝ่ายผู้นั้นเล่าก็
เป้นพระอริยเจ้า ซึ่งเป็นองค์ไตรยรัตน์
แก้วสามประการ เพราะฉะนั้นจึงเห็นได้
เป้นพยานว่า ไตรยรัตนนั้นก็ไม่ใช่อื่นไกล
ไปจากจิตร์ของบุคคลในโลก ผิดกันอยู่แต่
ที่มีกิเลสดับ ไม่มีกิเลสเครื่องพัวพันกับ
อารมณ์เท่านั้น

เพราะเหตุตั้งกล่าวมาแล้วนี้เมื่อ **บุคคล**
ผู้ใดเพียรระวังกิเลสไม่ให้เกิดได้ชั่วคราว
 หนึ่ง ก็ชื่อว่าเข้าไปอยู่ใกล้ต่อความเป็น
 ไตรยรัตน์ชั่วคราวหนึ่ง ถ้าละกิเลสขาดจาก
 สันดานได้ทีเดียวแล้ว ผู้นั้นก็เป็นพระ
 อริยเจ้า ซึ่งเป็นองค์ไตรยรัตน์โดยแท้

ทุกคนอยู่กับ
 พระแต่ไม่
 รู้จักพระ

๘๑. มนุษย์ทุกคนอยู่กับพระ แต่เขา
 ไม่รู้จักพระ ตัวเขาเองเป็นอะไรแน่ เขาก็
 ไม่รู้เสียแล้ว เขาจะรู้จักพระมาแต่ไหน
 ผู้ใดรู้จักพระ ผู้นั้นก็เป็นพระ หรือเข้าไป
 อยู่ใกล้กับพระ ผู้ใดไม่รู้จักพระ ผู้นั้นก็
 ไม่ได้เป็นพระ แลทั้งเป็นผู้ที่อยู่ไกลจากพระ
 อีกด้วย

ผู้ใดไม่รู้จักพระแล้ว พระมาตรงหน้า
 เขาก็หลับตาเสีย พระพูดด้วยเขาก็อดหูเสีย
 เมื่อเป็นอยู่อย่างนี้จะรู้จักพระมาแต่ไหน

พระอยู่
ทั่วไป

๘๒. ผู้ใดรู้จักพระเห็นพระอยู่ทั่วไป
พระอยู่ที่จริง พระอยู่ที่ดี พระอยู่ที่ชีวิต
พระอยู่ที่ใจ พระเป็นหนทาง พระเป็น
แสงสว่าง พระเป็นสรรพสิ่งทั้งปวง แต่
สรรพสิ่งทั้งปวงไม่ได้เป็นพระสรรพสิ่งทั้ง
ปวงเป็นโลก โลกเป็นสังขาร พระพ้นแล้ว
จากสังขารทั้งหลาย

อยู่ในโลก
จงระวัง
อย่ากลายเป็น
โลก

๘๓. ความที่ได้ประสบสุขสมบัติใน
โลกนี้บ่อย ๆ นั้น และจะเป็นเหตุชักนำให้
เราทั้งหลายไปสู่ทุกข์ เพราะฉะนั้นเมื่อเรา
ทั้งหลายอยู่ในโลกจงระวังตัวให้ดี อย่า
พลอยกลายเป็นโลกไปเสียด้วย ถ้าทำได้
ดังว่านี้แล้ว ก็เป็นอุบายอาจที่จะพ้นจาก
โลกได้

จิตรลวจะ
เป็นใหญ่
กว่ากาย

๘๔. กายนี้เป็นสิ่งที่จะต้องแตกทำลาย
ไป ไม่ใช่เป็นสิ่งถาวรยืนนาน แต่จิตร
นี้เป็นสิ่งถาวรมั่นคง แต่ว่าจิตรนั้นต้อง
มาติดตรึงอยู่กับกาย ก็เพราะกรรมเป็นโซ่
ผูกพันไว้เท่านั้น เพราะฉะนั้นไม่ควรจะ
ปล่อยให้จิตรเป็นทาสรับใช้การงานของกาย
นเลย

อะมัตตะธรรม
เป็นของเทอง

๘๕. สิ่งทั้งปวงย่อมผันแปรไป
เหมือนดังพยับเมฆในเวลาพระอาทิตย์
อัสดงคต ร่างกายของสัตว์เสื่อมสูญไป
เหมือนฟองน้ำในมหาสมุทร จิตรของสัตว์
นั้นก็ผันแปรไปเหมือนลูกพลุที่เปลี่ยนสี
ลอยไปในอากาศ อะมัตตะ ธรรมอย่างเดียว
เท่านั้น ที่จะคงเที่ยงอยู่ไม่รู้ผันแปรเหมือน
สิ่งอื่น ๆ

๑ นฤพาน คือธรรมชาติที่เป็นอยู่ไม่รู้ตาย

จงรีบเจริญ
กุศลเสียแต่
ตั้งไม่
หลอภาพ

๘๖. บุคคลควรเจริญกุศลเสียแต่ใน
เวลาอิทธิยยังสมบูรณ์ ไม่แก่เหลื่อเกินจน
สิ้นกำลัง ไม่มีโรคภัยเบียดเบียนพร่างกาย
ไม่ทันเวลาความตายมาถึง การผิดเพี้ยน
เวลาไปจนล่วงสาย จึงเจริญกุศลนั้นก็
เหมือนกับขุดบ่อจะเอาน้ำในเวลาที่เรือน
ไฟไหม้เสียแล้ว

เวลาล่วงไป
แล้วไม่กลับ
คนมาอีก

๘๗. ความตายไล่ติดตามบุคคลเหมือน
เวลาเย็นไล่ตามเวลาเช้าแลเวลารุ่งไล่ตาม
เวลาค่ำ เวลาที่ล่วงพ้นไปแล้วไม่กลับคืน
มาอีกตั้งเท่า เพราะฉะนั้นโอกาสอันดีที่ปล่อย
ให้ล่วงพ้นไปแล้ว จะกลับคืนมาอีกไม่ได้
ผู้มีปัญญาไม่ควรประมาทอยู่ ควรรีบเร่ง
เจริญบุญกุศลเสียโดยด่วน

ผู้ใดไม่ทำ
ความดียอม
เป็นสัตว์แก่
ตัวเอง

๘๘. ผู้ใดประมาทเดินเลื้อยอยู่หาแต่
ความสนุกสบายเพื่อตนเองเท่านั้น ไม่ได้
ทำความดีสิ่งอันใดให้แก่เพื่อนมนุษย์ด้วย
กัน ตัวของตัวผู้นั้นเองจะกลายเป็นสัตว์แก่
ตัวเอง และจะต้องได้รับทุกข์เดือดร้อนอันมี
อยู่ในโลกนี้

เราเคยเกิด
มานับชาติ
ไม่ถ้วนแล้ว

๘๙. ชาติ^๑ ความเกิดของเราในสังสาร
ทุกข์ มากยิ่งเสียกว่าหยาดน้ำในมหาสมุทร
แลเม็ดทรายในภูเขาทั่วทั้งโลก ต้องทน
ทุกข์ยากแค้นย่ำพิบัติต่าง ๆ เพราะเวรกรรม
ที่ทำให้ตัวเองมากต่อมากหนักหนากว่าจะมี
ความรู้รักษาตัวเองได้แต่ละอย่างก็ต้องทน

๑ ความเกิดเป็นสัตว์ ตั้งแต่ป่าณกะชาติขึ้นไปจนถึงมนุษย์
แถมเทวดา

ทุกข์เสียนับครั้งไม่ถ้วนแล้ว เพียงแต่จะรู้จัก
รักษา หัวใจให้ติดอยู่กับตัวได้เท่านั้น หัวใจต้อง
ขาดมาเสียหลายครั้งหลายหนจนนับไม่ถ้วน
ชีวิตร์ของเราเหมือนกับหยาดน้ำค้างที่ติดอยู่
บนใบหญ้า รุ่งสายขึ้นก็พลันที่จะเหือด
แห้งหายไป เราเป็นผู้บอดมาแต่กำเนิด
ด้วยอวิชามีตมัวอยู่ด้วยโมหความหลง
เพลิดเพลिनไปตามอารมณ์ในโลก เราเป็น
ผู้ต้องการแสงสว่าง เหมือนคนตาบอดที่
ต้องการเป็นคนตาดี เพื่อจะได้แลเห็น
ดวงแก้วอันมีอยู่แล้วในตัวของเราเอง

ความวิบัติ
สี่
มหัวหน้า
ก้นหมก

๙๐. ชีวิตร์พราวไปจากร่างกายเหมือน
น้ำที่ไหลร่วออกไปจากอ่างแตก ความสวย

๑ อย่างตัวแมลงเม่าบินเข้ากองไฟ ถ้ายังไม่รู้ว่าร้อนอยู่
ตราบไคแล้ว ก็ต้องบินเข้าไปรำไป

๒ จิตรร์ที่บริสุทธิ์อันพระอริยเจ้าท่านรู้ท่านเห็น

งามเสื่อมสั่นหายไป เหมือนคลื่นในมหาสมุทร ความรักใคร่เยื่อใยของญาติแลมิตรก็เสื่อมสูญไปเหมือนความฝัน จะเป็นเทวบุตรหรือเทวดาก็ดี จะเป็นมนุษย์หรือสัตว์ดิรัจฉานก็ดี จะเป็นคนมั่งมีศรีสุขหรือจนยากก็ดี จะเป็นคนมีปัญญาหรือคนโง่เขลาที่ดี จะเป็นคนมีอิศรภาพ หรือเป็นคนที่อยู่ในบังคับเขาก็ดี ในที่สุดก็ต้องเป็นอย่างเดียวกันทั้งสิ้น

**คนไม่มีทั้ง
จะทนความ
ตายไม่หัน**

๙๑. จิตรของสัตว์อันปราศจากที่พึ่งต้องพรากไปจากกาย เหมือนดอกไม้ที่ต้องลมพายุพัด ปลิวกระจายไปตามลม ละทิ้งกรอบคร้วหวั่นพยับสมบัติไว้ภายหลัง บุตรภรรยาญาติมิตรหรือยศศักดิ์อำนาจวาสนา

แฉะเงินทองทรัพย์สินสมบัติสิ่งใด ๆ ก็ช่วยไม่ได้
ความตายนำบุคคลไปเหมือนเสื้อที่จับเนื้อ
กินในฝูงไม้ให้ทันรู้ตัวฉนั้น

ศีลสมาธิ
ขุณฺญา
เหมือนเรือ

๙๒. ศีลสมาธิขุณฺญาเหมือนดังเรือ
สำหรับพาบุคคลข้ามมหาสมุทร คือ โสม
ทั้ง ๔ ให้ไปพ้นโลกถึงฝั่งพระนฤพาน เมื่อ
ผู้ใดพากเพียรพยายามอุสาห์ดำเนินไปใน
ทางสัมมาปฏิบัติ ก็คงจะสำเร็จตามความ
ปรารถนาไม่ต้องสงสัย

ทำดีด้วยใจ
บริสุทธิ์ดีกว่า
ใจฉุฉฐา
ฉธรรม

๙๓. ทำดีแต่เล็กน้อยด้วยใจฉฉ
บริสุทธิ์ ดีกว่าทำมากด้วยใจฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ
หรือความเย่อหยิ่งฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ

๑ ทำบุญเอาหน้า ภาวนาฉฉปค อวคฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ
ได้ ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ

สำคัญ ทำเล็กน้อยแต่ให้จริงจัง ๆ แลทำ
ด้วยความเมตตากรุณา ย่อมจะเป็นคุณ
ประโยชน์มาก เหมือนแก้วหัวแหวนอันมี
น้ำบริสุทธิ์ย่อมจะมีค่ามาก

ตายเสียด้วย
ทำความดี
ประเสริฐ
กว่าเป็นอยู่
ด้วยทำ
ความชั่ว

๙๔. ตายเสียด้วยทำความดีประ-
เสริฐกว่า ที่เป็นอยู่ด้วยทำความชั่ว
เพราะว่าตายด้วยทำความดีนั้น จะมีสิ่ง
ที่ต้องเสียไปก็แต่ร่างกายเท่านั้น แต่จิตร์นั้น
จะผ่องใสเป็นปรกติดีอยู่ เป็นอยู่ด้วยทำ
ความชั่วนั้น ถึงจะดีก็แต่ร่างกายเท่านั้น
แต่จิตร์นั้นจะเศร้าหมองหาดีไม่ จิตร์นั้น
สำคัญยิ่งกว่าร่างกายเหมือนเพชรบุณเลียน
อันมีค่าควรจะสงวนรักษาไว้ให้ดียิ่งกว่า
เรือนแหวนอันเป็นแต่ทองคำสามัญ

ความดีต่าง
โลกต่าง
ธรรม

๙๕. ความดีฝ่ายโลกนั้น คืออภัยมนุษย์
จะทำความอันใดเหมือน ๆ กันแล้ว แลให้เกิด

เป็นความสุขความเจริญแก่กันแลกันทวียิ่งขึ้นได้ อย่างนั้นแลพึงรู้เถิดว่าเป็นความดีฝ่ายโลก

ความดีฝ่ายธรรมนั้น คือถ้ามนุษย์จะทำสิ่งอันใดแล้ว จิตร์นั้นจะวิมุตหลุดพ้นจากโลกได้อย่างนั้น แลพึงรู้เถิดว่าเป็นความดีฝ่ายธรรม

**ข้อปฏิบัติ
สำหรับผู้ที่
ไม่สามารถ
จะรรมาน
คนได้**

๙๖. ผู้ใดไม่สามารถจะปฏิบัติตนอย่างอกุฎฐะฐูเข้มงวดได้ ทั้งจะตั้งความเพียรรรมานกาย หรือนั่งทำกรรมฐานเจริญสมาธิภาวนานาน ๆ ก็ไม่ได้ ด้วยเหตุขัดข้องที่ร่างกายทุพพลภาพ ทางอื่นที่จะกระทำจิตร์ให้หลุดพ้นจากวัฏฏได้นั้นก็ยังมี คือให้ตั้งสติควบคุมจิตร์ของตนไว้จงดี แล

๑ ออกบวชไปบำเพ็ญสมณธรรมอยู่ในป่า

ระวังอย่าให้ความโลภ ความโกรธ ความ
หลงเกิดขึ้นได้ จงทำการงานตามหน้าที่
ด้วยใจอันสงบเยือกเย็น จงอุทิศหมักการ
และระลึกถึงคุณพระรัตนไตรย อันเป็น
นิวัติสยัมบุญเขตระอุดมสูงสุดในโลก จงปล่อย
วางอารมณ์ทั้งปวงเสีย ให้เหลืออยู่แต่
จิตรที่บริสุทธิ์ แลจงเห็นอยู่เสมอ ว่าสรรพ
สิ่งทั้งปวงเป็นของไม่เที่ยงเกิดขึ้นแล้วก็
ดับสูญไปเป็นธรรมดา

หนทางปฏิบัติที่ละเว้นการงานนั้นเป็น
ของทำได้ด้วยความลำบาก การปฏิบัติใน
หนทางที่ทำการงาน แต่ว่าระวังไม่ให้จิตร
ข้องติดอยู่ด้วยผลของการที่กระทำ แม้จะ
เป็นผลที่ดีพอใจ หรือผลร้ายที่ไม่พอใจก็ดี
ย่อมประเสริฐกว่าทางปฏิบัติละเว้นการงาน

เพราะว่าทางละเว้นการงานนั้นจะเป็นประโยชน์แก่แต่ตนผู้เดียวเท่านั้น แต่หนทางปฏิบัติทำการงานนั้นย่อมจะเป็นประโยชน์ทั้งตนแลผู้อื่นด้วย

หนทางปฏิบัติสองอย่างนี้ ปรากฏดู เหมือนว่าต่างกัน แต่เมื่อบุคคลปฏิบัติโดยตั้งใจจริงจนถึงที่สุดแล้วก็กระทำจิตให้หลุดพ้นไปจากโลกได้เท่ากัน หนทางปฏิบัติสองอย่างดังกล่าวมานี้ต่างกันแต่ที่เป็นทาง บัณฑิตและทางพุทธภูมิเท่านั้น

ธรรมคัจฉา
อ้อมต้นแปร
ไปคาม
อารมณ์

๔๗. จิตร์นั้น ย่อมผันแปรไปตาม อารมณ์ที่มาสัมผัสถูกต้อง เหมือนกับน้ำมัน ที่ตูดกลิ้งตอกไม้ อันบุคคลนำมาอบไว้ หรือ อื่นอย่างหนึ่งเหมือนแผ่นแก้วผลึก อันฉาย สีผ้ากัมพลที่รองอยู่ภายใต้ฉนั้น เพราะ

ดังนั้นควรจะระวัง อย่าให้จิตร์เกลือกกลั้ว
ด้วยความเห็นผิด แลความคิดที่เป็นบาป
อกุศล กับทั้งระวังอย่าให้ระคนด้วยความ
เกียดคร้านแลความเย่อหยิ่งไม่เข้าเรื่อง แต่
จงยอมให้จิตร์นั้น อยู่กับความเพียรแสวง
หาวิชาความรู้ ปฏิบัติบูชาพระรัตนไตรย
แลเจริญกุศลธรรมทุกเมื่อ

การสำรวจ
รักษากาย
วาจาใจ

๙๘. ข้อปฏิบัติที่ขอให้สำรวจกายวาจา
ใจนั้น ไม่ได้หมายความว่าไม่ให้คิดอะไร
เสียเลยให้นิ่งเฉย แลไม่ให้ทำการงานใดๆ
เหมือนสัตว์ดิรัจฉาน หรือต้นไม้ เป็นต้น
ว่าให้ระวังรักษาตัว ไม่ให้คิดอะไรที่เป็น
บาปผิดอะไรที่ไม่จริง ทำอะไรที่จะเป็น
อันตรายแก่สัตว์อื่น ให้คิดแต่ที่ดี พูดแต่ที่ดี
ทำอะไรแต่ที่ดีเท่านั้น

**การดำรง
อินทรีย์ทั้ง ๖**

๙๙. ข้อปฏิบัติที่ว่าสำรวมอินทรีย์ทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้น ไม่ได้ประสงค์ที่จะไม่ให้รู้สึกอะไรเสียเลย เหมือนดังเป็นก้อนดิน หรือให้ทำนองเฉย หูหนวก เหมือนคนใบ้ ไม่ให้ดูและอะไรเหมือนคนตาบอด เป็นต้นแต่ให้คอยระวัง อย่าปล่อยให้อินทรีย์เหล่านั้นเป็นไปในทางที่ผิดและอย่าให้ตัวของเราลุอำนาจแก่อินทรีย์เหล่านั้นเท่านั้น

**เกิดเป็น
มนุษย์เป็น
โอกาสอันดี**

๑๐๐. เราทั้งหลายเวียนเกิดเวียนตาย ในสังสารทุกข์มาเสียหลายครั้งหลายหนจนเหลือที่จะนับได้แล้ว บัดนี้ได้เลื่อนขึ้นมาถือเอากำเนิดมนุษย์เป็นชั้นสูงที่สุดในหมู่

๑ ไม่ปล่อยให้ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ บังคับเราได้ แต่เราจะต้องเป็นผู้บังคับสิ่งเหล่านั้นเอง

สัตว์บรรดาที่อยู่ในโลกนี้ ย่อมเป็นโอกาสอันดี ที่จะก่อสร้างบุญกุศลแลบำเพ็ญบารมี เพื่อให้ถึงคุณสมบัติเบื้องบนยิ่งขึ้นไป เราทั้งหลายไม่ควรละเลยปล่อยให้เวลาเปลืองไปเสียเปล่า แลกระทำตนให้กลับจมลงไปในเหวอันมืด ซึ่งเต็มไปด้วยความทุกข์ยากที่ข้ามพ้นมาแล้ว เกิดมาได้อัศจรรย์เป็นมนุษย์นี้ เหมือนดังไกล้จะถึงฝั่งสังสารสาครอยู่แล้ว ถ้ากลับโจกลงไปสู่ที่ลึกอีกก็จะได้รับความเสียใจในภายหลังเหมือนกับคนที่มือด้วน ถึงจะไปพบปะดวงแก้ว ก็ไม่รู้ว่าจะจับต้องอย่างไรได้ เพราะเหตุดังกล่าวมาแล้วนี้ เราทั้งหลายควรรีบเร่งเจริญบุญกุศลเสียแต่ในเวลายังมีชีวิตเป็นอยู่ ความตายยังไม่มาถึง

๑๐๑. น่าเสียดายจริงหนอทำไมผู้ที่มิอินทรีย์สมบูรณ์คืออยู่พร้อมแล้วจึงไม่แลเห็น

**ศุภมิตร
สมบรูณ์พร้อม
ดรรชนีปฏิบัติ
ธรรมเสถียร**

ดวงแก้วอันเป็นอุดมรัตนันันได้ บัวยการ
จริงหนอที่มัวไปเปนนุระเสี๋ยในกิจการอื่น ๆ
ที่ท่ำสำเร็จแล้วก็คงเท่ำกับไม่ได้ทำ โลกนี้
ชอบกลจริงหนอ มีสัตว์ต่ง ๆ เช่นค้ำคว
แลนเกล้าแม่วซึ่งกลับเห็นความมีตในเวลา
กลางคืนเปนนความสว่างเหมือนต่งกลางวัน
ไปได้

**เจริญคุณ
วิวิญญความ
อันจะไค้
ศุขสมบัติน
โลกนค้ำว**

๑๐๒. บุคคลผู้ที่บกกบั้นต่งความเพียร
เจริญศีลสมาธิปัญญาเพื่อประสงค้จะกระทำ
นฤพานให้แจ่งชัดขึ้นที่จิตรของตนนัน ถึง
แม่ว่าจะไม่ได้สมประสงค้เพราะเหตุใด ๆ ก็
ดี ศุขสมบัติน่ายโลกก็ยกก็คงจะต่งได้เหมือน
ต่งชวานาที่หว่านพีชเข้ากล่ำลงในพื้นดินที่
นาก็ประสงค้อย่างเดียวแต่รวงเมล็ดเข้าเท่ำ

นั้น แต่ครั้นถึงเวลาเกี่ยวเข้า ชาวนานั้นก็กลับได้ทั้งเมล็ดเข้าแลฟางเข้าอีกด้วย

ใครไม่รีบทำ
ความดีเสีย
แต่ในชาตินี้
ก็เหมือนกับ
คนบ้าบอ

๑๐๓. ผู้มีความประมาทละเลย ปล่อยให้โอกาสอันจะทำความดีล่วงผ่านไปเสีย ก็เหมือนดังคนบ้าบอที่เตือคร้อนอยู่ด้วยความกระหายน้ำ แต่ไม่ดื่มกินน้ำซึ่งมีอยู่เต็มบ่อในที่เงาหน้าของตน อดทนความหิวอยู่ในขณะที่กระจาดของตนเต็มไป ด้วยโภชนาหารต่างๆ มัวแต่บ่นเพ้อถึงความขัดข้องยากจนอยู่ในห้องเรือน อันมีต้นไม้กลีบพฤษภประดิษฐานอยู่ด้วย

กิเลสบีบบัง
ความคร่ำ
รู้ไว้

๑๐๔. จิตรของสัตว์ที่ข้องอยู่ในโลก ไม่บันลือถึงความตรัสรู้ได้ก็เพราะเห็นผิด ๑
เพลินในกาม ๑ เพลินในอกิสังขาร ๑ ไม่

รู้แจ้งธรรมที่พ้นจากโลก ๑ ถ้าอาสะวะ
เหล่านี้ยังมีอยู่ในจิตร์ตราบไต ความพ้น
พิเศษจากทุกข์ ก็ย่อมไม่มีตราบนั้น เปรียบ
เหมือนดวงสุริยมณฑลอันแจ่มด้วยรัศมีรุ่ง
เรืองวโรภาส แต่ว่ามีเมฆวลาหกปิดบังอยู่
ถึง ๔ ชั้น จะเอาแสงสว่างมาแต่ไหน

สงคราม ในจิตร์

๑๐๕. กายกับจิตร์นั้นย่อมทำสงคราม
กันอยู่เสมอ โยธาหารทั้งสองฝ่ายล้วนขำนิ
ขำนาญยุทธวิธีเปนนันมาก แต่การสงคราม
นั้นด้อยที่แลกเปลี่ยนกันแพ้แลชนะ ถ้ากาย
มีไชยชนะจิตร์สิทธิ์ขาดจริงแล้ว บุคคลนั้นก็
ย่อมถึงโลกันตร์นรก ถ้าจิตร์มีไชยชนะกาย
สิทธิ์ขาดจริงแล้ว บุคคลนั้นก็ถึงซึ่งนฤพาน

ผู้ใดได้ความเชื่อมั่นว่าจิตร์เป็นธรรม
ชาติไม่รู้จักตาย ผู้นั้นจะมีกำลังเหนือข้าศึก

เป็นอันมาก ถ้าได้รู้ประจักษ์แท้ว่าจิตร
เป็นธรรมชาติไม่ตายจริง ผู้นั้นก็ชนะ
สงครามกึ่งหนึ่งแล้ว ถ้ากายแลเจตสิกธรรม
อันเกิดดับไม่มีอำนาจบังคับจิตรได้ ผู้นั้นก็
ชนะสงครามแล้ว

รักตัวแลรัก
โลกเป็นมุล
เหตุแห่งบาป

๑๐๖. รัก ตัวแลรักโลกย่อมเป็นมุล
ของบาปอกุศล รักหมุ่สัตว์ทั่วไปแลรักธรรม
ย่อมเป็นมุลของบุญกุศล ผู้ใดหลงรักตัวแล
รักโลกก็เพราะไม่รู้จักตัวแลโลกว่าเป็นอะไร
ผู้ใดรักหมุ่สัตว์แลรักธรรมก็เพราะรู้จักตัว
แลโลกแล้วว่าอะไรเป็นอะไรแน่

๑ เห็นแก่ตัวแลเห็นแก่โลกฝ่ายเดียว ไม่เห็นแก่ธรรมแล
บุคคลผู้อื่น

ผู้รู้สักตัว
ถือว่าไม่รู้
คนนอก
เป็นศรี

๑๐๗. ผู้ใดไม่มีความรู้ แต่รู้สึกตัว
ตามเป็นจริงอยู่ ว่าไม่มีความรู้อย่างนี้ จะนับ
ว่าผู้นั้นไม่มีความรู้เลยทีเดียวไม่ได้ แต่ผู้
ซึ่งไม่มีความรู้สำคัญตัวว่ารู้ นั้นแลเป็นผู้ไม่มี
ความรู้แท้ทีเดียว

ถ้ารักสิ่งใด
จริงก็ต้อง
ยอมเสีย
ชีวิตเพราะ
สิ่งนั้นได้

๑๐๘. ผู้ใดรักตัวจริงก็ต้องยอมเสีย
ชีวิตเพราะตัวเองได้ ผู้ใดรักคณะพวก
พ้องจริงก็ต้องยอมเสียชีวิตเพราะพวก
พ้องได้ ผู้ใดรักชาติบ้านเมืองจริง ก็ต้อง
ยอมเสียชีวิตเพราะชาติบ้านเมืองได้ ผู้
ใดรักหมู่มสัตว์ทั่วไปจริง ก็ต้องยอมเสีย
ชีวิตเพราะหมู่มสัตว์ได้ ผู้ใดรักธรรมจริง
ก็ต้องยอมเสียชีวิตเพราะธรรมได้ ถ้า
เป็นไปไม่ได้ดังว่านั้นแล้ว จะว่ารักสิ่งใดจริง
นั้นไม่ได้

ความรักตัวอันเป็นสภาพไม่ถาวรนี้และ
เป็นอย่างต่ำและคับแคบที่สุด ความรัก
ธรรมนี้แลเป็นอย่างสูงแลกว้างขวางที่สุด
ความรักนอกนั้นก็ตั้งอยู่ในระหว่างขีดแห่ง
ความรักทั้งสอง เหมือนนอบายภูมิทั้ง ๔ ก็
เป็นอย่างต่ำที่สุด แลนฤพานก็เป็นอย่างสูง
ที่สุด สุกตุมมอื่น ๆ ก็อยู่ในระหว่างขีดคั่น
ทั้งสองนี้

ผู้มีปัญญาปรารถนาความสุขแก่ตน
ควรใคร่ครวญจงดี แล้วประพฤติกให้ถูกต้อง
กับเหตุแลผล

เมตตาพรหม
วิหาร

๑๐๙. ความปรารถนาไม่ยากให้สัตว์
ทั้งปวงทำบาป ไม่ยากให้สัตว์ทั้งปวงต้อง
เป็นทุกข์ แต่อยากให้สัตว์ทั้งปวงพ้นจาก

ทุกข์ภัยอันตรายทั่วกัน ดังนี้เป็นลักษณะของ
เมตตาพรหมวิหาร

**กรุณา
พรหมวิหาร**

ประกอบกรณชวนชวยช่วยสัตว์ซึ่งไม่มี
ที่พึ่ง สัตว์ที่ต้องตกทุกข์ยาก สัตว์ที่ประสบ
ภัยอันตรายมาถึงตัว แลสัตว์ที่ขัดสนจนยาก
ต้องการความอนุเคราะห์ดังนี้ เป็นลักษณะ
ของกรุณาพรหมวิหาร

**มุทตา
พรหมวิหาร**

แสดงความเคารพนับถือด้วยใจอัน
บันเทิงยินดี ในเวลาพบปะบุคคลผู้ทรง
ศีลาทีคุณ แลมีสติปัญญาความรู้ แลบุคคล
อันควรนับถือ เพราะเป็นเชื้อสายวงศ์
ตระกูลอันสูงศักดิ์ หรือเป็นผู้มีความเจริญ
ด้วยลาภและยศ หรือเป็นคนสูงอายุศรม์
ดังนี้เป็นลักษณะของมุทตาพรหมวิหาร

ความเพิกเฉยเป็นกลางอยู่ในยุติธรรม ไม่แสดงความชอบใจ หรือไม่ชอบใจแก่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด เพราะเห็นว่าเป็นเวรกรรมของเขาทำให้ตัวเองต่างหาก ไม่ติเตียนแลสรรเสริญผู้ใด และไม่ยกย่องหรือสรรเสริญตัวเองดังนี้ เป็นลักษณะของอุเบกขาพรหมวิหาร

พรหมวิหารทั้ง ๔ นี้ ผู้มีปัญญาควรอบรมบำเพ็ญให้มีในสันดาน เพราะเป็นธรรมที่เกื้อกูลแก่ปฏิบัติบำเพ็ญบารมีให้ถึงคุณพิเศษยิ่งขึ้นไปได้

๑๑๐. ผู้ใดเจริญจุดพรหมวิหารให้บังเกิดมีมั่นคงในสันดานผู้นั้นย่อมมีจิตร์บริสุทธิ์ผ่องใส ไม่หม่นหมองพัวพันอยู่ด้วยครอบครวั และวัตถุสิ่งหนึ่งสิ่งใดในโลก ในเวลาเมื่อมรณกาลมาถึง และเป็นผู้ที่ใกล้ชิดต่อพระนฤพาน

อานิสต์แห่ง
สะพานและ
วิษัณนา
ภาวนา

๑๑๑. ผู้เจริญสุมะณะภาวนาแลวิษัณนา
สนาภาวนานั้น ย่อมมีจิตร์ผ่องใสเยือกเย็น
สงบระงับ เหมือนน้ำที่ไม่มีคลื่น ดังจะ
อยู่ณะสถานทีใด ๆ ก็เป้นสุขสำราญทุกเมื่อ

อานิสต์
แห่งอริยมัคค
อริยคค

๑๑๒. ท่านผู้ที่ตรัสรู้มัคคผลนฤพาน
เป้นพระอริยเจ้านั้นย่อมทำลายสัญโญชน์^๗

๑ สัญโญชน์ คือ สักกายทิฏฐิ ความเห็นผิดถือเอานามรูป
ที่เป้นอารมณ์ของจิตร์นั้นเป้นตัว ๑ วิจิกิจณา ความสงสัยไม่
แนใจในสภามธรรม ๑ สีสัพพัตปรามาส ความนับถือตามโลก
ภายนอกยิ่งกว่าธรรม ๑ สัญโญชน์ทั้ง ๓ นี้ พระโศดาบันละ
ขาดได้ กามฉันท์ ความยินดีเพลิดเพลินในกามคุณ ๑ พยาบาท
ความยินร้ายเกลียดชัง ๑ อีกสองสัญโญชน์นี้ พระสกิทากามิ
กระทำให้เบาบาง พระอนากามิละได้ขาด รุปราคความเพลินใน
รูปนิมิตรอันกระทำจิตร์ให้เป้นสุข ๑ อรูปราค ความเพลินใน
อรูปนิมิตร หรืออารมณ์ว่างเปล่า ๑ มานะ ความถือดี ๑
อุทธัจจะความฟุ้งสร้าน ๑ อวิชา ไม้รู้แจ้งความพันทุกข์ ๑
สัญโญชน์ทั้ง ๕ นี้ พระอรหันต์ละขาดได้

ธรรม ๑๐ ประการ อันเป็นเครื่องผูกจิตร
ไว้ในโลกให้สูญสิ้นไปจากสันดานได้ด้วย
กำลังมัลลิกาวนา พระเสขบุคคลนั้นกระทำ
สัณโณชนให้สิ้นไปโดยเอกเทศ ท่านนั้น
เป็นผู้พิเศษกว่าสามัญสัตว์ทั้งหลาย เป็นผู้
เที่ยงแท้ที่จะข้ามพ้นจากโอฆันตรายสังสาร
ทุกข์ถึงซึ่งฝั่งคือพระนฤพาน ท่านเป็นผู้มี
กรรมลสันดานบริสุทธิ์รุ่งเรืองไพโรจร ดุจ
แก้วมณีรัตน์อัน อุดมเสวยสุขปรีดาภิรมณ์
เกษมสำราญ พันวิสัยปุกุชนอันชพาดจะพึง
คาดคะเนรู้เห็นได้

พระอรหันต์ชื่อนาสวเจ้านั้นใช้เป็นองค์
วิสุทธิเทเวศร์ มีกรรมลสันดานอันบริสุทธิ์
วิเศษจากกิเลสาสวะเครื่องหมองมัว ชาติ
ชรา พยาธิ มรณะ ไม่พันพัว เพราะ

ความที่ใสสะอาดแห่งจิตร์ เปรียบดังดวง
แก้ววิระรัตนอันโสภิศร์ประเสริฐวิเศษใน
โลก เสวยวิมุตต์ปราศจากโศก เกษมสำราญ
อยู่เปนนิจ เป็นผู้สมควรที่สรรพสัตว์ทั่วหศ
ทิศจะนอบน้อมนมัสการบูชา เพื่อเจริญ
อายุวรรณศุขพลตามปรารถนาของคน ๆ
นั้นแล

นะ โม นะ โม โล กะ สี่ วั ง ะ ราชะ !!!
ข้าพเจ้าขอนอบน้อมนมัสการพระไตรยรัตน์
อันกระทำความสุขศิริสวัสดิ์ ให้แก่โลก !!

เดชะอำนาจสังจวาที่อันข้าพเจ้ากล่าว
บัดนี้ว่า

พระรัตนตยาทิกุณเจ้า ย่อมมีพระคุณ
แก่สรรพสัตว์ทั่วไปในสกลโลกธาตุ

อมรทิพย์เทวาริราชในสุราลัยเทวโลก
ย่อมมีคุณแก่กันโดยลำดับชั้นลงมา จนถึง
มนุษย์โลกนี้

สมมติเทพยตนเรน ทราธิบดีบรมขัตติยา
อิราชเจ้า ผู้ทรงทศพิธราชธรรม ย่อมมี
พระคุณแก่ประชาชนทั้งหลาย ในพื้น
ปรตัยพีตลภูมิประเทศ

ครูอุปัชฌายาจารย์ย่อมมีพระคุณพิเศษ
แก่หมู่ศิษย์ที่รับคำสั่งสอน

บิดาแลมารดาผู้เป็นบุพการีย่อมมีพระ
คุณแก่บุตรแลธิดาของตน

ขอสรรพศิริสวัสดิ์อัถถวิบุลย์ผลจง
บันดาลคลบงเกิดมีแก่สาธุชนสัทธรรมจารี
ผู้อ่านหนังสือนี้จงทุกคนเทอญ

